

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2011

Pavel Vychodil

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Uplatňování rozumové výchovy v penitenciaristice
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miloslav Jůzl

Vypracoval:

Pavel Vychodil

Brno 2011

Obsah

Úvod	3
I. Teoretická část	
1. Účel a funkce výkonu trestu odnětí svobody	
1.1 Právní hledisko	5
1.2 Penologické hledisko.....	6
1.3 Dílčí závěr	8
2. Program zacházení	
2.1 Komplexní zpráva.....	8
2.2 Struktura a metody programu zacházení	9
2.3 Dílčí závěr	9
3. Výchova a vzdělání	
3.1 Vliv prostředí a dědičnosti	10
3.2 Vliv prostředí.....	11
3.3 Dílčí závěr	12
4. Vzdělávání odsouzených	
4.1 Zpráva Českého helsinského výboru	13
4.2 Historie vzdělávání ve věznicích	21
4.3 Současná situace vzdělávání ve VTOS	24
4.3.1 Střední odborné učiliště VSČR	24
4.3.2 Cíle a úkoly SOU VSČR.....	28
4.3.3 Školská vzdělávací střediska	29
4.4 Možnost vysokoškolského vzdělání ve věznicích.....	32
4.5 Další možnosti vzdělání.....	37
4.6 Současné vzdělávací aktivity ve Věznici Kuřim.....	39
4.7 Speciální pedagog	39

4.8 Dílčí závěr	40
II. Praktická část	
5. Metodologie a cíle výzkumné sondy	41
5.1 Stanovení hypotéz	42
5.2 Výzkumný vzorek	42
5.3 Metoda sběru výzkumných dat	42
5.4 Konstrukce dotazníku	43
6. Analýza a výsledky výzkumných dat	44
6.1 Názor odsouzených na využití času stráveného ve výkonu trestu	44
6.2 Zájem odsouzených pracovat	45
6.3 Zájem odsouzených vzdělávat se	46
6.4 Zájem odsouzených o rekvalifikační kurzy	47
6.5 Zájem o rekvalifikační kurz v oboru zahradník	48
6.6 Vyhodnocení hypotéz	49
6.7 Rozhovor s odsouzeným	50
6.8 Dílčí závěr	50
Závěr	51
Resumé	53
Anotace	54
Seznam použité literatury	55
Přílohy	57

Úvod

Zločinnost se stává hrozbou současné společnosti, kdy se lidé začínají bát nejen o svůj majetek, ale i o zdraví a život. Podle policejních statistik tvoří majetková trestná činnost téměř 80% z celkové trestné činnosti. Důvody tohoto stavu mohou být různé. Zvyšující se nezaměstnanost, sociální nejistota, závislosti, jako jsou drogy a gamblerství. Dalším problémem, který přispívá k tomuto stavu je, že mládež v dnešní době nemá skoro vůbec organizovaný volný čas. Vyrůstají v městských aglomeracích, kde pod rouškou anonymity mohou dělat, co chtějí, což přirozeně vede k přejímání negativních vlivů. Některé části velkých měst jsou zločinností přímo vyhlášeny.

Zvyšuje se i brutalita trestných činů, ale pachatelé se po svém zadržení dovolávají demokracie, humanity a lidských práv. Nikdy však nemluví o pocitech a osudech svých obětí, kterým ublížili. Tito lidé litují spíš sami sebe.

Každý vězeň může představovat rizika jak ve vztahu ke společnosti, to je především nebezpečí recidivy, tak pobytem ve věznici, kde může být nebezpečný jak sám sobě, tak ostatním vězňům i personálu.

V poslední době se stále častěji objevují vězni středoškolsky i vysokoškolsky vzdělaní, specialisté v různých oborech. Ti často disponují zvláštními dovednostmi a značnými finančními částkami, a tak si mohou dovolit nejlepší advokáty, podplácet nebo likvidovat svědky a snaha o korupci společenských struktur včetně policie a justice je více než zřejmá.

V současné době znamená trest určitou újmu, ale nesmí být pošlapána lidská důstojnost a občanská práva a na svobodě mohou být odsouzení omezováni pouze v souladu se zákonem. Dnes se již neklade důraz na odplatnou funkci trestu (oko za oko, zub za zub), ale spíš je vyzdvihován jeho rehabilitační význam. Tedy, aby spíš odstranil ze života delikventů patologické chování a pomohl při jejich resocializaci a začleňování do společnosti.

Přes toto všechno spatřuji v současném resocializačním působení rezervy a možnosti, jak by mohli odsouzení prospěšněji využít čas, který je jim ve věznici vyměřen. Tak, aby v tuto dobu mohli udělat něco pro sebe, něco pro obohacení vlastního života, a tím

pomohli nejen sobě, ale potažmo i celé společnosti, neboť co je dobré pro jednotlivce, je dobré i pro společnost.

Je deklarováno, že nejlepší výchovou je vzdělání. Při delším věznění se odsouzený adaptuje a začne situaci chápat spíš jako jiný způsob života než jako trest a tím se vytrácí i význam trestu. Tak se jeví, že doba strávená ve věznici je spíš promarněný čas jak pro odsouzeného, tak to nepřináší ani efekt společnosti. V současném resocializačním systému tráví odsouzení čas spíš podle rčení: „Kdo si hraje, nezlobí.“ Tento způsob trávení času ale nepřináší nic odsouzenému a společnosti působí spíše ztrátu. Vzdělávání v průběhu výkonu trestu se jeví jako vhodný způsob řešení tohoto problému.

Ve věznicích jsou krom recidivistů a těch, pro které je trestná činnost spojena s pobytem ve vězení způsobem života, i ti, kteří spáchali trestný čin třeba z nedbalosti nebo z nějakého momentálního hnutí mysli. Některé k tomu dožene tíživá životní situace.

Po vykonání trestu nastává návrat do společnosti. Do společnosti, která o lidi z výkonu trestu nijak nestojí. Základním krokem je sehnat si zaměstnání, a tím se zajistit po ekonomické stránce. Všude se při žádosti o zaměstnání ptají: „Co umíš, čím nám můžeš být užitečný?“ Při pobytu ve věznici člověk spíše zapomene, co uměl. Proto se něco naučit může být přínosem pro znovu se začlenění do společnosti po vykonání trestu. Oborem vhodným pro tuto skupinu lidí, kteří často nemají dostatečné vzdělání, se jeví práce v zemědělství, zahradnických školkách, na údržbách sadů a parků. I zde chtějí člověka, který něco umí a v mnoha věznicích jsou možnosti pro výuku těchto znalostí a dovedností.

Cílem této práce je ukázat stávající možnosti vzdělání ve věznicích, včetně všech komplikací s tím spojených. Rovněž bych se chtěl zaměřit na zjištění zájmu odsouzených o vzdělávání po dobu výkonu trestu a poukázat i na další možnosti vzdělávání, a to zejména ve věznicích, kde nejsou zřízena školská vzdělávací střediska.

Práce je členěna na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část je zaměřena na právní hledisko výkonu trestu odnětí svobody a možnosti vzdělávání ve věznicích, včetně historického vývoje tohoto aspektu vězeňství. V praktické části se zabývám zájmem o vzdělávání ze strany samotných odsouzených.

I.

Teoretická část

1. Účel a funkce výkonu trestu

1.1 Právní hledisko

Právní hledisko představuje oficiální legislativní rámec, kterým je problematika účelu a funkce trestu upravována. Střežení odsouzených, dozor nad nimi, metody zacházení s odsouzenými a podmínky výkonu trestu zajišťuje Vězeňská služba Česká republiky.

Hlavním pilířem právního hlediska je výrok soudu o vině a stanovení sankce. Jde o to, že za zákonem stanovené provinění následuje zákonem stanovená sankce.

Pramenem těchto principů spravedlnosti je:

a – Trestní zákoník: *„Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“¹*

b – Zákon o výkonu trestu odnětí svobody: *„Výkonem trestu se sleduje dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody ve smyslu trestního zákona prostředky stanovenými v tomto zákoně.“²*

Trest je ukládán na základě zákonnosti trestního práva, a to tak, aby splnil svůj účel a funkci.

Jeho cílem je:

¹ Zákon č. 140/1962 Sb. Trestní zákon § 23

² Zákon č. 169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody § 1

- chránit společnost před pachateli trestných činů
- zabránit pachateli v páčání další trestné činnosti
- vychovat pachatele k tomu, aby vedl řádný život
- působit výchovně i na ostatní členy společnosti

1.2 Penologické hledisko

Penologii lze chápat jako vědní obor zabývající se výkonem trestu a problematikou vězeňství. Nezabývá se právními aspekty trestu, ale soustřeďuje se na aspekty pedagogické a psychologické. Můžeme říct, že penitenciární pedagogika se zabývá zejména nápravnou funkcí trestu.

Při hlubším pohledu na problematiku trestání ji můžeme rozdělit do několika vyhraněných koncepcí zabývajících se funkcí a účelem trestání.

Retributivní teorie (teorie odplaty)

Myšlenka odplaty má dlouhou historii, starou jak lidstvo samo. V některých kulturách, např. v islámském světě, je uplatňování práva oko za oko, zub za zub, pilířem spravedlnosti ještě dodnes.

Účel trestu je spatřován v újmě pachateli, který se dopustil trestného jednání a musí si být vědom případných následků. Je to tedy odplata za protiprávní jednání, která je nedílnou součástí takového jednání. V posledních letech tato teorie prožívá určitou renesanci zapříčiněnou skepsí nad výsledky různých resocializačních a rehabilitačních metod při zacházení s odsouzenými.

Teorie odstrašení

Tato teorie je spojena s myšlenkou potrestání pachatele pro výstrahu ostatním.

Význam trestu je spatřován v odstrašení pachatele a potažmo celé veřejnosti od páčání trestných činů. Vliv této hrozby na člověka je však vysoce individuální.

Nápravná (rehabilitační) teorie

Z této teorie vlastně vychází politika resocializace odsouzených ve vězeňství České republiky.

Cíle jsou spatřovány v tom, že odsouzenému je poskytnut dostatečný čas a takové formy zacházení, které by vyvolaly odklon od kriminální kariéry.

Přínos této teorie spatřuji nejen v eliminaci odsouzeného, a tím ochrany společnosti před kriminalitou, ale zároveň ve snaze dosáhnout změny v chování pachatele v prosociálním smyslu. V případě této teorie si osobně myslím, že by měl být dán větší prostor pro vzdělávání ve věznicích, neboť nejlepší výchovou je vzdělávání. Rehabilitační postupy jsou však náročné zejména na kvalitu personálu.

Eliminační (vylučovací) teorie

Účelem trestu je podle této teorie kratší, delší či trvalá izolace pachatele od společnosti. Tato izolace účinně brání pachateli pokračovat v další trestné činnosti. Extrémními přístupy v tomto pojetí jsou trest smrti a trest doživotí.

Jestliže by trest odnětí svobody spočíval v pouhé izolaci odsouzeného od společnosti, mohou vedlejší účinky pobytu ve vězení ještě zvýšit nebezpečnost pachatele.

Z ekonomického hlediska je tato teorie také velmi nákladná, protože nutně způsobuje nárůst osob ve vězeních

Teorie restituční (kompenzační)

Tato teorie zdůrazňuje význam odstranění následků trestného jednání kompenzací škody, kterou utrpěla oběť trestného činu. Patří sem i kompenzace pozůstalým při zavinění smrti. Narážíme zde však na problematiku solventnosti pachatele, která již dopředu diskvalifikuje ty, kteří mají příjmy nižší. S touto teorií jsou spojeny i další alternativní tresty ukládané místo trestu odnětí svobody, jako např. veřejně prospěšné práce. Tato teorie nepreferuje zaměření trestního postihu pouze na nároky oběti na úkor potrestání pachatele. Její význam spočívá v současné době i v ovlivňování trestní politiky a soudní praxe ve prospěch poškozeného v trestním řízení.

1.3 Dílčí závěr

Tuto oblast legislativně vymezuje Trestní zákon a Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, kdy jen Trestní zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jakou sankci lze za toto protiprávní jednání uložit. Penologické hledisko chápe tuto problematiku v širším spektru nejen jako potrestání pachatele, ale také zacházení s ním a snahou o jeho resocializaci, tedy znovuzачleněním do společnosti.

2. Program zacházení

Program zacházení lze chápat jako snahu o dosažení maximálního stupně socializace odsouzených.

„Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení.“³

Při tvorbě programu se přihlíží k individualitě odsouzeného, k jeho motivaci a schopnostem. Mezi zásady tvorby programu patří systematická a soustavnost, takže alternativy vlastního programu jsou voleny tak, aby odsouzenému poskytovaly příležitost naučit se adekvátnímu reagování na situace, kterým bude v běžném životě vystavován. Stanovení přiměřeného cíle pak utváří předpoklady pro co nejúspěšnější začlenění do společnosti po návratu z výkonu trestu.

2.1 Komplexní zpráva

Osobnost každého člověka je dána psychickými a fyzickými předpoklady, proto poznání jeho osobnosti je důležitým předpokladem stanovení optimálního přístupu.

³ Zákon č. 169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody § 41

Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného; její obsah je důvěrný⁴.

Kromě základních údajů o odsouzeném Komplexní zpráva obsahuje charakter předcházející trestné činnosti, stručný popis stávajícího trestného činu, nebezpečnost, individuální odlišnosti a přání odsouzeného. Pozornost je též věnována projevům chování, studiu spisového materiálu a dalším informacím, např. od sociálního kurátora v místě bydliště.

2.2 Struktura a metody Programu zacházení

Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí Programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života. Pokud u odsouzeného přichází v úvahu více variant Programu zacházení, umožní se mu výběr.

Garantem tohoto programu je speciální pedagog, který při jeho tvorbě spolupracuje nejen s ostatními odbornými pracovníky věznice, ale i s odsouzeným, který se na vzniku tohoto programu podílí. Na základě Komplexní zprávy nabídne speciální pedagog odsouzenému výběr pro něj vhodných aktivit. Pokud si však nevybere žádnou, je mu stanoven minimální program.

2.3 Dílčí závěr

Struktura Programu zacházení je stanovena tak, aby na jedné straně vyžadovala aktivitu a spolupráci odsouzeného a na druhé straně respektovala jeho schopnosti a možnosti. Tento program představuje prostředek k dosažení nápravy pachatele, přičemž vlastní efektivita je závislá především na jeho zájmu.

⁴ Zákon č. 169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody § 41

3. Výchova a vzdělání (jako záměrné ovlivňování utváření osobnosti)

Na resocializaci, tedy znovuzачlenění vězněného jedince zpět do společnosti, se podílí více faktorů. K těm hlavním patří výchova a vzdělávání, jejichž výsledkem je vzdělání.

Vzdělání jako takové podporuje humánní a demokratické hodnoty, větší sociální a ekonomickou zodpovědnost a samostatnost. Pomáhá jedinci uplatnit se lépe na trhu práce, a tak přispívá k dosažení nižší míry nezaměstnanosti. Další efekt můžeme spatřovat ve snižování nákladů státu na různé sociální výpomoci, sociální dávky a další finanční výdaje. Vzdělávání by mělo patřit k politickým a ekonomickým prioritám každé země.

Vzdělávání můžeme charakterizovat jako proces informativního charakteru, v němž si jedinec osvojuje různé znalosti, dovednosti, návyky a metody jejich nabývání.

Výchovu můžeme charakterizovat jako proces formativní, v němž jsou záměrným působením utvářeny žádoucí osobnostní vlastnosti jedince, jeho morální a charakterové vlastnosti, a v němž si jedinec osvojuje určité způsoby a normy chování ve společnosti. Jedná se o cílevědomou a společensky determinovanou činnost, která je zaměřena na formování osobnosti člověka.

Vzdělání můžeme charakterizovat jako výsledek vzdělávání a výchovy, které jsou nejvýznamnějším procesem socializace jedince. Je důležitým faktorem pro osobnostní růst každého člověka. Subjektem vzdělání není jen člověk jako jedinec, ale i celá společnost jako celek, její vzdělanostní kultura.

3.1 Vliv prostředí a dědičnosti (jako nezáměrné působení na utváření osobnosti)

Velmi významný vliv na utváření osobnosti, (tedy i na utváření osobnosti potencionálního pachatele trestné činnosti) má prostředí, ve kterém člověk vyrůstal a v současné době žije, a soubor zděděných předpokladů, tedy genotyp. O to, co ovlivní chování člověka více, jestli záměrná výchova, anebo zděděné vlohy, se vedou dlouhé spory. Zastánci behaviorismu tvrdí, že lidská duše po narození je nepopsaná tabule

(tabula raza) a osobnost člověka je utvářena jen tím, co do něj záměrnou výchovou vstřípíme. Naproti tomu humanisté tvrdí, že nakonec převáží to, co je obsaženo v genech. Praxe a životní zkušenost ukazuje, že pravda je někde uprostřed. Genetické předpoklady, ať kladné nebo záporné, je nutno rozvíjet a podporovat výchovou a vlivem prostředí, (taktéž v kladném nebo záporném smyslu), aby se mohly rozvinout.

3.2 Vliv prostředí

Na rozdíl od vrozených dispozic, které jedinec získává při svém zrození od svých rodičů (genotyp) a jsou v podstatě celý život neměnné, může prostředí a výchova významně ovlivnit utváření osobnosti člověka, tedy jeho celkové chování a jednání (fenotyp). Toto lze znázornit schematicky „ genotyp x vliv prostředí a výchovy = fenotyp“

Prostředím rozumíme vše, co nás obklopuje, tedy předměty a jevy, podmínky kulturní a společenské, existující kolem nás a nezávislé na našem vědomí. Tento vymezený prostor obsahuje podněty, které determinují rozvoj osobnosti. S tímto bezprostředním okolím (v našem případě prostředí věznice) je člověk ve vzájemném působení. Prostředí na něj působí svými podněty, ovlivňuje jeho vývoj a on na tyto podněty reaguje. Jednak se přizpůsobuje, ale také svým jednáním toto prostředí do určité míry ovlivňuje. Problémem je samozřejmě prostředí, které je svou skladbou podnětů závadové, deviační a ovlivňuje rozvoj jedince spíše negativně. Tak se může stát, že jedinec, který se vrátil z výkonu trestu odnětí svobody, vykazuje horší vlastnosti osobnosti než před pobytem ve věznici.

Každé prostředí má dvě stránky: materiální a sociálně psychickou.

Materiální stránka je charakterizována tím, jaký prostor dané prostředí vymezuje, jeho vybaveností a uspořádáním. Toto působí nepřímo na psychiku člověka. Je prokazatelné, že pěkné, uspořádané a čisté prostředí působí na člověka pozitivně a přímo ovlivňuje jeho chování (nikdo neodhodí papírek na pěkně uklizené ulici nebo v místnosti). Tento faktor je důležitý i ve věznicích, kde lidé v jednom prostředí tráví čas, který se počítá i na roky.

Sociálně psychická stránka je dána lidmi, kteří se v daném prostoru nacházejí; jejich strukturou a vztahy, které mezi nimi existují, jak formálními (v našem případě třeba

vztah vychovatel nebo dozorce a odsouzený), tak i neformálními (mezi odsouzenými v kolektivu).

Můžeme říct, že prostředí ovlivňující vývoj osobnosti působí jak pozitivně ve směru výchovného úsilí (tedy ve smyslu společensky žádoucích norem, vzorců jednání), tak i negativně v rozporu s výchovnými cíly.

„Sociálně pedagogický přístup k prostředí znamená tedy posilovat a upevňovat kladné formativní vlivy prostředí takové, které jsou v souladu s výchovnými záměry a eliminovat resp. předcházet působení vlivů negativních.“⁵

3.3 Dílčí závěr

Z uvedeného vyplývá, že prostředí ve věznici je významný faktor, který nepřímo působí na dotváření osobnosti odsouzeného při jeho pobytu ve věznici. Skladbu odsouzených přicházejících do výkonu trestu ovlivnit nelze. Tento faktor by však mohl být eliminován uvážlivým rozdělováním odsouzených do jednotlivých kolektivů tak, aby prvotrestance a odsouzené, kteří mají zájem o začlenění do společnosti neovlivňovali recidivisté a ti, pro které je pobyt ve věznici způsobem života.

4. Vzdělávání odsouzených

Motto: "Škola musí být dílnou lidskosti a nikoliv mučírnou ducha."
J.A.Komenský

Právo na vzdělání je v České republice zaručeno ústavou a zakotveno v čl. 33 Listiny základních lidských práv a svobod. V průběhu výkonu trestu jsou odsouzeným podle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody omezeny nebo pozastaveny výkony určitých práv a svobod zaručených Ústavou. Mezi ně však nepatří právo na vzdělání.

⁵ Špičák 1993

Stavem vzdělávání odsouzených ve věznicích VSČR se zabýval také Český helsinský výbor v projektu „ Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci“. Tato zpráva má zásadní charakter, proto ji zde uvádím v plném znění.

4.1 Zpráva Českého helsinského výboru.

Vzdělávání ve věznicích

I. Právní rámec

Právo na vzdělání je v České republice ústavně zaručeno a zakotveno v čl. 33 Listiny základních práv a svobod (dále jen "LZPS"). V průběhu výkonu trestu odnětí svobody je odsouzeným podle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "ZVTOS") omezen či přerušen výkon určitých ústavně zaručených práv a svobod (§ 27 ZVTOS). Mezi ně však nepatří právo na vzdělání odsouzeného. Účelem výkonu trestu odnětí svobody je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránění odsouzenému v dalším páchání trestných činů a dále výchova odsouzeného k tomu, aby vedl řádný život (§ 23 odst. 1 trestního zákona).

Výchova ve věznicích je důležitým prostředkem práce s vězněm a přispívá k humanizaci vězeňství a dále je důležitým prostředkem k umožnění opětovného zařazení propuštěného vězně do společnosti. Zřejmě proto je prvním bodem Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. (89) 12/1989 zabývající se výchovou ve vězení stanoveno, že všichni vězni mají mít přístup k výchově. Výchova by podle tohoto doporučení měla zahrnovat základní vzdělání, odbornou výchovu, kulturní a tvořivé činnosti, tělesnou výchovu a sporty, sociální výchovu a možnost navštěvovat knihovnu.

Názor odborné a laické veřejnosti na podmínky a způsob výkonu trestu odnětí svobody se bude s největší pravděpodobností velice často lišit. Shody však dosahují v nejobecnější představě o výkonu trestu odnětí svobody, tedy v tom, že odsouzený by měl být co nejvíce zaměstnaný. ZVTOS stanovuje jako jednu z mnoha povinností odsouzenému povinnost pracovat (§ 29 odst. 1 ZVTOS). Postavení odsouzeného, který se vzdělává ve formě denního studia, je ze zákona stejné, resp. rovnoprávné, jako postavení odsouzeného, který je zaměstnán (§ 34 odst. 2 ZVTOS).

II. Reálná situace vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody

Formální vzdělávání v učňovských oborech

Formální vzdělávání (ve smyslu vzdělávání v určitém oboru ukončeném výučním listem, vysvědčením, potvrzením či osvědčením) je ve věznicích zajišťováno několika způsoby. Na základě dohody Ministerstva spravedlnosti (dále jen "MS") s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen "MŠMT") z roku 1992 vydalo Ministerstvo spravedlnosti Nařízení ministra spravedlnosti č. 1/1994 o zřízení středního odborného učiliště, učiliště a odborného učiliště (dále jen "SOU"), které zajišťuje vzdělávání odsouzených v průběhu pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody. MS spravuje SOU po stránce finanční a organizační a MŠMT z hlediska metodického vedení neboli akreditace. Kontrolu nad výukou vykonává Česká školní inspekce.

V současné době je zřízeno sedm Školských vzdělávacích středisek (dále jen "ŠVS"), a to ve věznicích Opava, Pardubice, Plzeň, Rýnovice, Valdice, Všehrady a od roku 2003 ve Světlé nad Sázavou. Dle vyjádření ředitele SOU je již vypracován projekt na vytvoření ŠVS ve věznici Vinařice.

Vyučení odsouzení získávají výuční list, na němž není uvedeno, že vyučení probíhalo během výkonu trestu odnětí svobody, což lze považovat za významný motivační faktor pro rozhodování odsouzených o zahájení studia ve výkonu trestu odnětí svobody. V případě, že odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody dříve, než mohl ukončit studovaný obor, např. z důvodu podmíněného propuštění, umožňuje VS ČR dokončení studia v místě, kde bylo zahájeno, tedy ve věznicích. Ve školním roce 2001/2002 přišlo na závěrečné zkoušky 9 propuštěných žáků. Úspěšnost studia je poměrně vysoká, z 276 žáků jich 79% ukončilo ročník a 97% úspěšně složilo závěrečné zkoušky, neboli získalo výuční list. Největší průměrný počet žáků se učí ve věznici Rýnovice, která jako jediná otevřela tříletý učební obor obráběč kovů. Ostatní obory jsou pouze dvouleté.

Nejčastěji vyučovaným, ale také nejnaplněnějším zaměřením pro muže a mladistvé muže, byl učební obor obrábění kovů. Vyučuje se ve dvou ŠVS, v Rýnovicích a Valdicích, a v roce 2001/2002 do nich bylo zařazeno 129 žáků. Dalším poměrně naplněným oborem je strojírenská výroba. Vyučuje se v ŠVS Plzeň a Všehrady s 25 a 9 žáky. Dále je možné vyučit se v oboru elektrotechnická výroba (ŠVS Opava, Všehrady), stavební výroba, zpracování dřeva, květinářské práce a provoz společného stravování. Tyto obory se však vyučují pouze v ŠVS Všehrady.

Pro ženy a mladistvé ženy je zřízen učební obor výroba konfekce s 25 žákyněmi v Pardubicích. V souvislosti s reprofilací věznic bylo počátkem roku 2003 zřízeno nové ŠVS ve Světlé nad Sázavou, kam se budou přesouvat ženy odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody ve věznici typu dohled, dozor a ostraha. Zde bude zahájena výuka učebního oboru výroba konfekce.

Formální vzdělávání ve věznicích však může být zajišťováno i jiným způsobem než dohodou MS a MŠMT. Model navázání spolupráce se soukromým odborným učilištěm vyzkoušela věznice Heřmanice. Ve školním roce 2002 – 2003 navázala věznice spolupráci s nedalekým Středním odborným učilištěm Dako, a zahájila tak výuku 3-letého učebního oboru zámečnick. Specifika výuky uvedenou formou spočívají v tom, že odborné předměty vyučují zaměstnanci učiliště, předměty všeobecné vyučují zaměstnanci věznice jako další pracovní úvazek pro SOU Dako, nikoli v rámci svých povinností ve věznici. Učební obor byl otevřen pouze jednou, a to v uvedeném školním roce, další 1. Ročník je otevřen až po ukončení vyučení prvních zařazených. Výuku nastoupilo 26 odsouzených. 2. ročník ukončilo 13 odsouzených, přičemž pouze jeden byl z učení vyřazen pro nedostatečné studijní výsledky. Ostatní byli podmíněně propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody. Přístup a aktivitu vedení věznice Heřmanice ke vzdělávání odsouzených je nutné ocenit. Jediný nedostatek, který v uvedeném způsobu vzdělávání spatřujeme, spočívá ve věkové hranici 26 let pro přijetí odsouzeného do učebního oboru. Tento nedostatek však nelze hodnotit příliš negativně, neboť odsouzení starší 26 let, jež projevují zájem o vyučení v oboru, mohou být přemístěni do jiných věznic, ve kterých jsou zřízena SVŠ, a v nich zařazeni do studia.

Další způsob vzdělávání odsouzených probíhá ve formě akreditovaných kurzů, které organizují jednotlivá ŠVS, případně v rámci ŠVS některé firmy, které ve věznicích podnikají. Tyto kurzy mají různé délky trvání, a to od 32 hodin během třech týdnů v kurzu tvorby www stránek až po 146 hodin v průběhu 5 měsíců v kurzu malíř-natěrač, či kurs společné stravování nebo brusič skla v rozsahu 1102 hodin v průběhu 10 měsíců. Do takových kurzů bylo ve školním roce 2001/2002 zařazeno 388 žáků.

Vězeňská služba ČR (dále jen "VS ČR") není oprávněna, resp. akreditována MŠMT k výuce v rozsahu základní devítileté školy, proto byly vytvořeny kurzy dokončení základního vzdělání a přípravné kurzy za účelem nástupu do oboru ŠVS či zvláštní školu. Ve školním roce 2001/2002 bylo do těchto kurzů zařazeno 96 odsouzených a dalších 75 odsouzených do jazykových kurzů (Aj, Nj a čeština pro cizince). Absolvování těchto kursů není formálně dokládáno žádným závěrečným vysvědčením či dokladem.

Formální vzdělávání středoškolské a vysokoškolské

Ačkoli ZVTOS předpokládá i středoškolské vzdělávání v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, nelze tento zákonný předpoklad realizovat v rámci ŠVS VS ČR, neboť MS nebyla střední škola ve věznicích zřízena. Důvodem tohoto stavu jsou délka trestu odsouzených, která leckdy nedosahuje potřebnou dobu, která je nutná pro absolvování celého studia, ale i osobnostní předpoklady odsouzených.

Díky aktivitě duchovního ve věznici Valdice bude zřejmě od počátku školního roku 2003/2004 zavedena středoškolská výuka pro přibližně 10 odsouzených. Studium v rozsahu učiva gymnázií by mělo být 5leté, a to i z důvodu dojíždění učitelů a průběhu výuky, která se bude konat vždy v pátek odpoledne a v sobotu.

Středoškolské a vysokoškolské studium je prozatím umožňováno v individuálních případech. V průběhu návštěv věznic jsme se dozvěděli, že v roce 2002 byl jeden odsouzený přemístěn do věznice Brno z důvodu studia na Masarykově Univerzitě v Brně a následně mu bylo v rámci programu zacházení umožněno docházet na přednášky. Obdobně bylo umožněno dokončení středoškolského studia odsouzenému z věznice Všehrady. Ve věznici Pardubice pomáhá duchovní zajistit studium jedné odsouzené, jež má zájem studovat UK Praha.

VS ČR spolupracuje s Masarykovou Univerzitou v Brně na projektu EPLLA v rámci programu GRUNDTIG. Cílem tohoto programu je zahájit korespondenční studium pro odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody. Podle sdělení ředitele SOU realizační tým projektu v současné době spolupracuje s jedním či dvěma odsouzenými, s nimiž je konzultována forma a srozumitelnost připravovaných skript. Obory, jejichž studium se připravuje, jsou např. zdravý životní styl, životní prostředí, informační technologie, administrativa veřejné správy.

Neformální vzdělávání

Vzdělávání či výchova odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody však nekončí pouze u vzdělávání ve formě denního či večerního (ŠVS Valdice) studia. Jedním z účelů výkonu trestu odnětí svobody je výchova odsouzeného k tomu, aby vedl řádný život. Naplňování tohoto účelu trestu odnětí svobody je upraveno v hlavě třetí ZVTOS nazvané "Zacházení s odsouzenými". Základ práce s odsouzeným je postaven na tzv. programu zacházení (§ 41 ZVTOS), který se zpracovává pro každého odsouzeného s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny jeho trestné činnosti. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání nebo jiné náhradní činnosti směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života (§ 41 odst. 3 ZVTOS). Programy zacházení se podle § 36 odst. 2 vyhlášky MS 345/1999 Sb. o řádu výkonu trestu odnětí svobody (dále jen "ŘVTOS") člení na pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity a na oblast utváření vnějších vztahů.

Všeobecné i odborné vzdělávání probíhající v rámci programů zacházení již nezajišťují ŠVS, jak tomu bylo do roku 2002. Některé z těchto kurzů jsou však také ukončeny závěrečným dokladem o absolvování. Jimi jsou např. kurzy: obsluha nízkotlakých kotlů (Drahonice), Excel či základy práce s PC (Jiřice), obsluha vysokozdvíhových vozíků (Kynšperk), školení svářečů (Mírov), čišník (Nové Sedlo), kurz motorové pily a křovinořezu (Odolov) apod. Ve školním roce 2001/2002 absolvovalo, tedy získalo doklad o absolvování, 293 odsouzených.

VS ČR ve školním roce 2001/2002 všeobecně a odborně vzdělávala 2822 odsouzených mimo ŠVS v rozsahu 12 625 hodin, což znamená, že jednomu odsouzenému, vzdělanému ve 12-ti členné skupině, bylo věnováno průměrně 54 hodin výuky v průběhu celého školního roku. Další statistické údaje uvádějí, že VS ČR vzdělávala 559

vězňů, z toho 12 obviněných, v kurzech organizovaných jednotlivými ŠVS v rozsahu 14824 hodin (tedy průměrně 322 hodin ve školním roce za předpokladu 12ti členné vzdělávané skupiny odsouzených) a 276 odsouzených v rámci SOU. Dohromady vzdělávala 3657 vězňů v rozsahu 27449 hodin.

III. Postavení vzdělávaných odsouzených

Ačkoliv ze ZVTOS vyplývá, že postavení odsouzených, kteří jsou zaměstnání a odsouzených, kteří jsou zařazeni do vzdělávacích aktivit, resp. škol či učebních oborů, by mělo být rovnoprávné, reálně tomu tak není. Zaměstnaní odsouzení jsou samozřejmě za vykonanou práci odměňováni a mohou si tak hradit náklady výkonu trestu, tudíž se jim dluhy snižují. Odsouzení, kteří se v průběhu výkonu trestu vzdělávají, odměňováni nejsou. Jejich postavení je vůči zaměstnaným odsouzeným vyrovnáváno pouze poskytováním tzv. přídatku ke stravě. Odsouzení tak nejsou ke studiu během výkonu trestu odnětí svobody dostatečně motivováni. Podle vyjádření ředitele SOU je tento trend uvedený i v doporučeních Výboru ministrů Rady Evropy, tedy zrovnoprávnění zaměstnaných a vzdělávaných odsouzených, pro českou společnost politicky i společensky neprůchodný.

IV. Reálná situace vzdělávání ve výkonu vazby

Ve výkonu vazby není ze strany VS ČR poskytováno formální vzdělávání. Tato praxe zřejmě souvisí s tím, že vazba je pouze zajišťovací institut pro řádný průběh trestního řízení a měla by trvat co nejkratší možnou dobu. Přesto zákon o výkonu vazby upravuje povinnost VS ČR nabídnout mladistvému účast v preventivně výchovných, vzdělávacích, zájmových a sportovních programech. Ve školním roce 2001/2002 probíhal kurz pro doplnění základního vzdělání pro mladistvé obviněné ženy i muže, avšak pouze ve věznici Plzeň. Navštěvovalo jej 12 obviněných, dokončil pouze jeden.

V. Poznatky plynoucí z monitoringu ve věznicích

Monitoring vzdělávání ve věznicích byl realizován při každé návštěvě ČHV ve věznicích. V roce 2002 bylo realizováno dotazníkové šetření v 18 věznicích a vazebních věznicích v rámci projektu ČHV zaměřeného na monitoring podmínek výkonu vazby a trestu odnětí svobody žen a mladistvých v ČR. Šetření bylo zaměřeno také na možnosti a realizaci vzdělávacích aktivit ve věznicích. Z uvedeného šetření vyplývá, že Vězeňská služba nabídla respondentkám (odsouzeným ženám) vzdělání v oborech: dámská konfekce, kuchař, rodinná škola, cizí jazyky, vedení administrativy a ošetřovatelství. Z celkového počtu 177 odsouzených žen, které se dotazníkového šetření účastnily, pouze jedna čtvrtina z nich odpověděla, že se účastní vzdělávacích aktivit v uvedených oborech a v kurzu dokončení základního vzdělání. Dvě pětiny respondentek, kterým nebyly učiněny nabídky vzdělávacích aktivit, neznaly důvod, proč se tak stalo. Většina mladistvých odsouzených, kteří se zúčastnili dotazníkového šetření, jichž bylo celkem 34, uvedla, že jim byla věznicí nabídnuta možnost rozšířit si nebo doplnit si vzdělání. Z výsledků šetření vyplývá, že tuto nabídku neobdržela necelá desetina dotázaných.

V 1. polovině roku 2003 bylo realizováno 8 návštěv věznic, které mimo jiné byly zaměřeny také na monitoring realizace práva odsouzených na vzdělání. Mezi navštívenými byly věznice Horní Slavkov, Mírov, Opava, Pardubice, Příbram, Stráž pod Ralskem, Světlá nad Sázavou a Valdice.

Vzdělávací aktivity jako součást programů zacházení by měly probíhat ve všech věznicích. Oficiální podklady VS ČR vypovídají o vzdělávání ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody a lze konstatovat, že v každé věznici vzdělávací aktivity probíhají. Tato skutečnost byla ověřena v navštívených věznicích. Je však nutno uvést, že ve věznicích probíhá vzdělávání různými formami, tak jak je uvedeno v II. kapitole této zprávy.

Následně uvedené informace byly získány řízenými rozhovory s pracovníky navštívených věznic, většinou speciálními pedagogy či vedoucími oddělení výkonu trestu, s odsouzenými umístěnými v těchto věznicích a místním šetřením probíhajícím také během návštěv ČHV ve věznicích.

- Ve věznicích je velice častým jevem skutečnost, že na aktivitách, s výjimkou aktivit sportovních, se podílí jen několik málo odsouzených. Obvykle se tak stává v rámci nejrůznějších rukodělných aktivit, které probíhají v dílnách.
- Ve věznici Valdice na oddělení A byly prezentovány dvě truhlářské dílny, přičemž jedna z nich byla určena pouze pro jednoho odsouzeného, zřejmě proto, že si ji sám vybudoval. Ve druhé byl uskutečněn rozhovor pouze s jedním odsouzeným.
- Ve věznici Mírov byla truhlářská dílna v době návštěvy pracovníků ČHV obsazena také pouze jedním odsouzeným.
- Ve věznici Mírov byl rovněž uskutečněn rozhovor s odsouzeným, který byl ve svých aktivitách, jež provozoval samostatně a zároveň v nich vedl ostatní odsouzené, omezen. Důvodem tohoto omezení byl zavedený zpřísněný režim po útěku odsouzeného Kájínka.
- Ve věznici Příbram jsme se setkali s nespokojeností odsouzených týkající se programu vzdělávacích aktivit. Odsouzení mají možnost vybrat si z nabídky programů zacházení podle svého zájmu. Každý odsouzený však zřejmě očekává jinou kvalitu či způsob práce, neboť podle mínění některých z nich není obsah vzdělávacích programů dostatečně rozvinutý. Pracovníci, kteří vedou tyto aktivity však již zřejmě nestačí přizpůsobit náplň vzdělávací aktivity vědomostní úrovni zúčastněných odsouzených tak, aby všichni byli zaměstnáni obdobně náročným způsobem ve vztahu k jejich rozumovým a vědomostním schopnostem.
- Další jev, který lze ve výkonu trestu odnětí svobody postřehnout, se týká využití vědomostního potenciálu samotných odsouzených. Např. ve věznici Příbram a Horní Slavkov jsem se setkali s tím, že někteří vedoucí vzdělávacích aktivit v rámci programů zacházení využívají znalosti odsouzených - např. odsouzení cizinci zařazení do geografického kroužku připravují referáty o své zemi původu nebo sami vyučují cizí

jazyky. Tento způsob práce se zdá být velmi přínosným jak pro odsouzené tak pro vedoucí aktivit.

- Nabídka a využívání znalostí odsouzených má také svou druhou stránku problému. Odsouzení, kteří jsou v dnešní době motivováni k aktivitám pouze možností získat dobré hodnocení věznice při projednávání jejich žádostí o podmíněčné propuštění, za tyto samostatné aktivity nejsou vždy hodnoceni. V takových případech pak odsouzení ztrácejí jakýkoli zájem o aktivně strávený čas ve výkonu trestu.
- V současné době si někteří pracovníci VS ČR stěžují na to, že jim právní úprava neposkytuje žádné nástroje, kterými by mohli odsouzené donutit k účasti na aktivitách programu zacházení, tedy i vzdělávacích aktivitách. Jediným motivačním faktorem, který v průběhu výkonu trestu funguje, je větší pravděpodobnost pozitivního rozhodnutí soudu při projednávání žádosti odsouzeného o podmíněné propuštění. Další motivační prvek pracovníci Vězeňské služby nevyhledávají.
- Ve VS ČR dochází na úrovni jednotlivých věznic ke změnám v organizaci práce. Vytvářejí se specializovaná oddělení, do nichž se umísťují vybrané skupiny odsouzených, jimž je věnována zvláštní péče. Jsou to např. oddělení pro odsouzené s poruchou osobnosti nebo tzv. bezdrogové zóny. Finanční prostředky na aktivity těchto oddělení i skupiny zaměstnanců, kteří v nich působí, podléhají jinému zvláštnímu režimu, než finanční prostředky a ostatní pracovníci ve věznici. Dochází tak k nerovnosti podmínek výkonu trestu u odsouzených, ale i pracovního zázemí pracovníků věznice. Odsouzení, a v některých případech i zaměstnanci VS ČR, se s touto dichotomií nemohou vyrovnat. Práce s odsouzeným vyžaduje určité osobnostní předpoklady, ale i finanční zázemí, které pracovníci věznic, jež pracují s majoritní skupinou odsouzených, tedy tou, jež není zařazena do specializovaných oddělení, postrádají. Lze říci, že se zaměstnanci touto situací v některých případech nechávají až paralyzovat a jejich odborné dovednosti, které by mohly vyústit v úspěšnou práci s odsouzenými, také ztrácejí na kvalitě.

VI. Knihovny

V citovaném doporučení RE se objevuje jako součást práva na vzdělání požadavek existence dostatečně vybavené a vězněným osobám přístupné knihovny. Lze konstatovat, že v navštívených věznicích jsou knihovny zřízeny. Sami pracovníci věznic však poukazují na jejich nepřiměřenou vybavenost a zejména na obtížnost obnovování titulů, což je dáno zejména nedostatkem finančních prostředků.

VII. Závěry a doporučení ČHV

1/

Právo na vzdělání je v českém vězeňství zajištěno s ohledem na reálné potřeby vězňů v zásadě uspokojivě. Setkali jsme se s lokální nedostupností formálního vzdělávání a různou kvalitou vzdělávacích aktivit.

Vězeňskou službu ČR a jednotlivé věznice lze za přístup a aktivity, které vyvíjejí směrem k rozšíření možností vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, ocenit. Mezi takové mimořádně potěšující fakta lze mimo jiné zařadit spolupráci VS ČR s Masarykovou Universitou v Brně na projektu EPLLA a další aktivity směřující k navázání spolupráce se vzdělávacími institucemi mimo vězeňské prostředí.

Možnost formálního vzdělávání (viz výše) během výkonu trestu je z teritoriálního hlediska poměrně disproporčně rozložena. ŠVS není zřízeno ve velkých věznicích jako jsou věznice Ostrov nad Ohří s 619 odsouzenými (605 ve výkonu trestu s ostrahou a 14 ve výkonu trestu s dozorem) a věznice Vinařice, ve které vykonávalo ke dni 20.11.2002 trest odnětí svobody 844 odsouzených (770 ve věznici s ostrahou a 74 ve věznici s dozorem). Jediné ŠVS na Moravě je zřízeno ve věznici Opava. Formální vzdělávání mimo ŠVS probíhá i v dalších moravských věznicích, např. ve věznici Heřmanice a věznici Znojmo. Formy vzdělávání mimo ŠVS jsou zajisté vítány. Jejich zajištění však závisí na zájmu a aktivitě personálu věznice. Vzhledem ke skladbě odsouzených, jejich umístění, délkám trestů a dalším hlediskům, však tuto disproporci formálního vzdělávání nelze považovat apriori za nedostatek, neboť odsouzení, kteří mají zájem o vyučení v některém z nabízených oborů, jsou do těchto věznic přemísťováni. Tím by potřeby vězňů zvyšovat svou kvalifikaci měly být uspokojeny rovnoměrně.

Ve věznicích, kde chybí možnost formálního vzdělávání, obzvláště těch, které mají nízké procento zaměstnanosti odsouzených (např. Ostrov), by měla být rozšířena nabídka vzdělávacích aktivit, ať už jde o formální, tedy ukončené vydáním oficiálního platného dokladu o úspěšném absolutoriu, nebo neformální, aby i v těchto věznicích byla zajištěna efektivní práce s vězněm, který vzdělávací aktivity nevyhledává natolik aktivně, aby mohl být toho důvodu přemístěn.

Doporučení:

- Zajistit dostatečné množství nabídky směřující k zajištění možnosti vzdělávání ukončeného formálním osvědčením o dosaženém vzdělání či dovednostech ve všech věznicích.
- Zahájit spolupráci s nestátními subjekty, které by mohly ve věznicích provádět vzdělávací aktivity zakončené absolventským potvrzením.

2/

Za nedostatek a zřejmě i nenaplnění znění ZVTOS považuje ČHV nerovné postavení studujících v denním studiu se zaměstnanými odsouzenými ve smyslu jejich finančního ohodnocení.

Doporučení:

- Vyrovnat podmínky odměňování vzdělávajících se a zaměstnaných odsouzených (Není-li to po přechodnou dobu možné, alespoň nepožadovat od těch, kteří se vzdělávají, náhradu nákladů VTOS).

3/

Knihovny zřízené ve věznicích nejsou dostatečně vybaveny cizojazyčnou a odbornou literaturou, v některých případech i platnými právními předpisy (např. Stráž pod Ralskem).

Doporučení:

- Zahájit spolupráci s knihovnami, knihkupectvími, ambasádami a dalšími subjekty za účelem rozšíření a obnovení knižního fondu ve vězeňských knihovnách.
- Zavést do knihoven právní počítačový program, např. ASPI, který umožní poskytovat odsouzeným právní předpisy v platném znění.

4/

Někteří vězni zcela v intencích zákona o VTOS usilují během výkonu trestu odněti svobody o studium (středoškolské, vysokoškolské), které nenabízí VS ČR.

Doporučení:

- Vytvořit systém, který by v míře odpovídající zájmu vězňů umožňoval vzdělávání odsouzených, ale obzvláště mladistvých obviněných, i mimo věznici.⁶
(Zpracoval Vězeňský tým Českého helsinského výboru.)

4.2 Historie vzdělávání ve věznicích

Každá doba nese odlišný způsob zacházení s vězněnými osobami. Velkou úlohu v tomto procesu sehrávají sociální a politické podmínky a také přístup k vězni jako člověku.

Už v dobách rakouského mocnářství se pracovníci vězeňských zařízení zabývali myšlenkou vzdělávání odsouzených - jak je přimět účelněji trávit volný čas strávený ve výkonu trestu. Už v těch dobách si uvědomovali, že velká část delikventní populace zanedbala školní docházku a svoje vzdělání právě v důsledku svého delikventního chování. Tito lidé se pak velmi těžko vyrovnávají s negativními důsledky svého jednání. Z těchto důvodů se ve vězeňské praxi začaly prosazovat snahy organizovat pro odsouzené různé formy vzdělání.

⁶ Český helsinský výbor. Projekt „Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci“

V roce 1872 byla v Londýně založena Mezinárodní komise pro vězeňství (International Penitentiary Commission) jako organizace zabývající se penitenciární problematikou. Později byla tato komise přejmenována na Mezinárodní komisi pro trestní právo a vězeňství (International Penal and Penitentiary Commission).

Tato komise uspořádala 12 mezinárodních kongresů, z nichž desátý se konal v srpnu 1930 v Praze. Na tento kongres pro trestní právo a vězeňství navázala ve dnech 27. a 28. února 1931 na ministerstvu spravedlnosti celostátní konference.

Cílem této konference bylo zapracovat výsledky kongresu do řízení československého vězeňství. Sešli se zde poprvé justiční úředníci s občanskými kontrolory – poslanci, senátory a zahraničními hosty.

Tato komise se zabývala penitenciární problematikou a součástí byl bod zaměřený na vězeňské školství.

Jeho obsah byl uchován v archivu VSČR.

Vězeňské školství nemá býti školáctvím ve smyslu postupného vykládání jednotlivých obvyklých školských předmětů, nýbrž má býti především školou života v nejširším a nejpnější slova smyslu. Rozumí se, že je nutno negramotným poskytnout také alespoň minimum elementárních vědomostí a není námitek ani proti občasným vhodným výkladům zeměpisným, dějepisným, literárním atd. Je také třeba školy živnostenské a hospodářské, ale to vše není hlavní věcí: hlavní věc je probudit v trestanci lidskou a občanskou sebeúctu, smysl pro povinnost a odpovědnost, čili svědomí, úctu a lásku k práci, vštípiti mu zdravý a správný životní názor, to vše nejen všeobecně, ale také individuálně tj. se zřetelem k osobním poměrům, k minulosti, přítomnosti a budoucnosti jednotlivců. Toho se nedosáhne stereotypním přednášením, nýbrž co nejbližším osobním stykem a vlivem. Proto je třeba volit themata přednášek co nejvíce z časového praktického života, soukromého a veřejného, pokud by se mohl dotýkati zájmu posluchačů; vzíti za základ třeba také časopisecké aktuální úvahy a po pravidle k přednášce připojiti rozhovor, ve kterém by trestanci mohli klásti otázky, vysloviti a odůvodniti svoje mínění, utvořiti si správné mínění a hlavně odnésti si s sebou povzbudivý podnět k vlastnímu uvažování. V každém ústavu jsou trestanci inteligentní i neinteligentní, méně nadaní i více nadaní. Je velmi žádoucí, aby učitel tvořil pro přednášky a rozhovory co možná sourodé skupiny trestanců. Těžkou vadou, která musí býti za všech okolností napravena, jest, že se zpravidla jen části trestanců dostává pravidelného vyučování,

příčemž dává se přednost samovazebníkům, kdežto velká většina trestanců vazby společné bývá zpravidla vyřaděna, ačkoli se kulturně a mravně od samovazebního nikterak neliší. Důvodem obyčejně bývá, že by vyučování trestanců společné vazby přílišně rušilo provoz dílenské práce, anebo že prý by učitel na vyučování všech trestanců snad nestačil; důvody ty nestačí k ospravedlnění výchovné újmy a křivdy, která se tak většinou trestanců činí.

Náprava je možná: bude-li učitel vyučovati denně 3 hodiny, tj. od 7 hod. ráno do 8 hod. ráno, potom od 11 do 12 a od ½ 1 do ½ 2, nebyl by tím ani dílenský pracovní provoz příliš citelně dotčen a bylo by možno v těchto týdenních 18 hodinách jednomu každému trestanci alespoň jednu hodinu týdně poskytnouti. K tomu ovšem přistupuje potřeba aspoň jedné hodiny týdně zvláště pro analfabety, aspoň jedné hodiny zpěvu, jedné hodiny hudby, čili celkem 21 hodin týdně. Kdyby jeden učitel pro jinak své povinnosti na všechny tyto hodiny skutečně sám nestačil, nebylo by to důvodem, aby se od tohoto programu upustilo, nýbrž odůvodnilo by to potřebu, aby byl smluvně opatřen další učitel k potřebné výpomoci. Kulturní hodnotu a výchovný význam zpěvu a hudby ve výkonu trestu není zajisté potřeba zvláště dokazovati. Vedle školního skupinového vyučování je potřeba individuálního pedagogického vlivu soukromými návštěvami u jednotlivých trestanců, při čemž by učitel rozmluvou blíže pronikal do sféry kulturního, mravního, existenčního a rodinného života trestancova, aby ho správně orientoval a podle potřeby uklidnil, napomenul nebo povzbudil; rozumí se, že si při tom všimne i jeho práce i jeho čtení a dá mu podle okolností dobré rady a pokyny.

Je potřeba také soustavného tělocviku. Stačí-li v ústavech pro nepolepšitelné prostocviky při procházkách a jednoduché cviky na dvoře /skok do výše, skok do dálky, tělocvičné hry/, pokládám pro ústavy polepšitelných a mladistvých za potřebné zříditi slušné tělocvičny, dle možností i koupací bazény a opatřiti předměty pro vhodné zábavy sportovní. Co se tkne prostocviků, doporučím, aby byla učiněna zkouška s dánskou soustavou Nielse Buddha, která již prorazila i do některých německých trestnic. V této souvislosti chtěl bych doporučiti, aby po způsobu některých cizích ústavů i u nás do každé vězeňské místnosti byl opatřen na lepence nalepený ilustrovaný návod k několikaminutovému domácímu prostocviku.⁷

⁷ Historická penologie 1/2007

Z uvedeného referátu vyplývá, že hlavní důraz byl kladen na to, aby byl v trestanci vypěstován smysl pro povinnost, zodpovědnost a vztah k práci. Dále také na pravidelné vyučování ústavními učiteli v délce alespoň 3 hodin denně, a to diferencovaně podle vzdělání, nadání a zdraví trestanců.

4.3 Současná situace vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody

V současné době je možno ve výkonu trestu odnětí svobody získat formální vzdělání, tedy vzdělání v určitém oboru ukončeném výučním listem, vysvědčením, potvrzením nebo osvědčením, několika způsoby. A to na středním odborném učilišti, zřízeném Nařízením ministra spravedlnosti č. 1/1994 o zřízení středního odborného učiliště a odborného učiliště a dále ve Školských vzdělávacích střediscích zřízených v několika věznicích.

Na výučních listech, které odsouzení získávají, není uvedeno, že toto vyučení probíhalo ve výkonu trestu odnětí svobody.

Neformální vzdělání, všeobecné i odborné vzdělání, které probíhá v rámci Programu zacházení a nezajišťují ho už Školská vzdělávací střediska. Některé z těchto kurzů jsou však také ukončeny závěrečným dokladem o absolvování.

4.3.1 Střední odborné učiliště VS ČR

Vznikalo v šedesátých letech, kdy tehdejší hospodářství pociťovalo nedostatek kvalifikované pracovní síly v řadách odsouzených, kteří pracovali jako levná pracovní síla v nejrůznějších oborech stavebnictví, strojírenství atd. V tehdejších nápravně výchovných ústavech ministerstva spravedlnosti, (dále jen NVÚ), začaly vznikat různé vzdělávací aktivity. V NVÚ v Lipkovicích bylo zřízeno odborné učiliště, kde bylo umožněno vězňům vyučit se ve čtyřech profesích. V NVÚ Opava se odsouzené ženy mohly vyučit v oboru švadlena.

Koncem sedmdesátých let probíhalo ve věznicích odborné vzdělávání odsouzených. Některé větší podniky měly ve věznicích umístěny části svých provozů, ve kterých začaly organizovat různé formy vzdělávání zaměstnaných odsouzených, od technického

minima po rozsáhlá zaškolení. V té době neexistovala řádná školská instituce, která by na základě obecně platných norem poskytla odsouzenému vzdělání doložené vydáním vysvědčení.

Na počátku osmdesátých let se po jednání s ministrem školství, začala budovat školská vzdělávací střediska. Nabytím účinnosti zákona č. 59/1965 sb. byla dovršena snaha o organizování vzdělání v NVÚ. Zákon umožňoval odsouzeným získat základní nebo i další vzdělání, s ohledem na své schopnosti, věk a délku trestu. Problémem naplňování tohoto zákona v praxi bylo další uznávání získaného vzdělání. České vězeňství nebylo doposud schopno poskytnout odsouzeným vzdělání ve vlastním školském zařízení, které by bylo součástí státní vzdělávací soustavy.

Změna nastala až s účinností zákona ČNR č. 77/1978 Sb. o státní správě a samosprávě ve školství. Tento zákon, v dohodě s ministerstvem spravedlnosti, stanoví postup, při zabezpečování vzdělání osob ve výkonu trestu odnětí svobody.

V roce 1980 bylo ve výkonu trestu odnětí svobody více než 56% odsouzených bez jakékoliv kvalifikace.

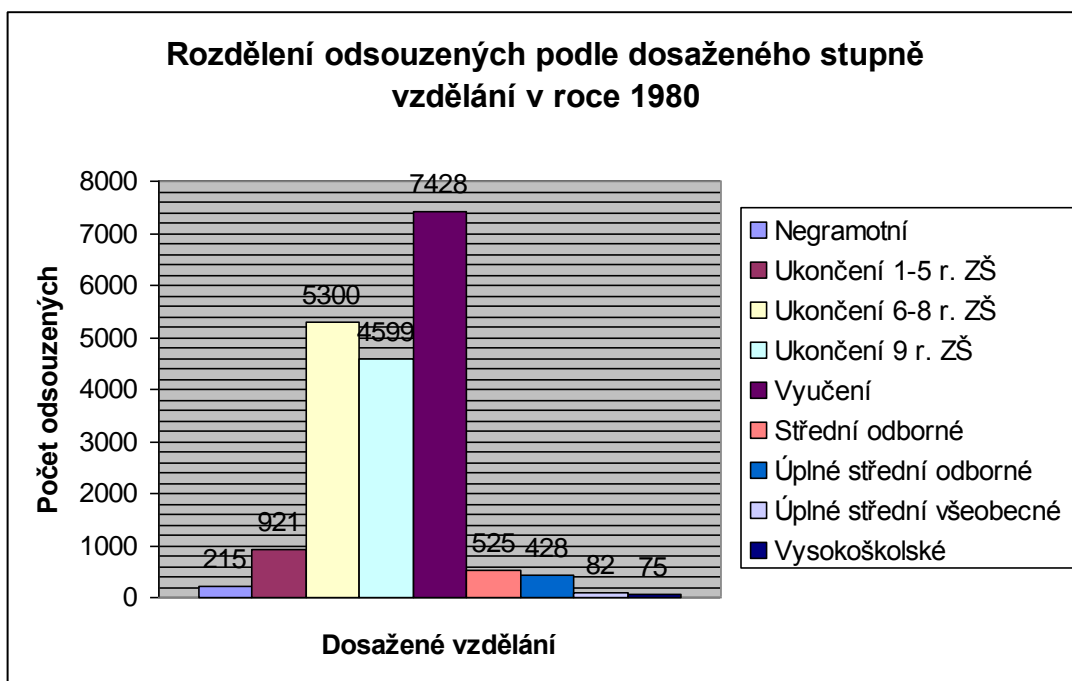
Odborné vzdělávání odsouzených se uskutečňovalo v těchto formách:

- Učební obor s vydáním výučního listu (tato forma vzdělání byla problematická v tom, že se nedařilo skloubit zaměstnání vězňů s učebním oborem.
- Zaučení s vydáním záučního listu (osvědčení)
- Zvýšení kvalifikace pomocí kurzů u vyučených odsouzených, kteří pracovali delší dobu na jednom pracovišti.

Zaškolovací kurzy a kurzy technického minima pro odsouzené začleňované do zaměstnání po nástupu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 14/1978 Sb. přinesl další pokrok ve vzdělávání odsouzených. Měla být vytvořena nová instituce pro občany ve výkonu trestu odnětí svobody, která by byla řádně registrovaná v síti školských zařízení státní správy a měla potřebné pravomoci.

V roce 1981 bylo rozhodnuto v resortu školství vytvořit pracovní komise k zavedení nového způsobu vzdělávání v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Tato komise navrhla zřízení Středního odborného učiliště a Zvláštního odborného učiliště, které by umožnilo odsouzeným získat odborné kvalifikace.

Rozdělení odsouzených podle dosaženého stupně vzdělání v r. 1980⁸

Komise dále navrhla zásady postupu pro vytvoření výchovně vzdělávacího systému v podmínkách vězeňství, který byl rozčleněn na dílčí problémové okruhy.

- Začlenění středního odborného učiliště do systému škol
- Zajištění učitelů a mistrů odborné výuky
- Vybavení a údržba učeben a školních potřeb
- Vypracování organizačního řádu podle zásad ministerstva školství
- Obsah a organizace vyučování v souladu s předpisy ve školství
- Poskytovat vzdělání mladistvým odsouzeným v učebních oborech
- Umožňovat studium při zaměstnání odsouzeným starším 18ti let v učebních oborech
- Organizace kurzů pro doplnění učiva jednotlivých ročníků základní devítileté školy a zvláštní školy
- Krátkodobé kurzy vybraných předmětů (matematika, český jazyk, občanská výchova)

⁸ České vězeňství č. 3-4/1998 (příloha „Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště Vězeňské ČR, 1983-1988“)

V letech 1982 a 1983 byly vybírány NVÚ, které by mohly v brzkém termínu zahájit výuku podle nového výchovně vzdělávacího systému.

Ve školním roce 1982/1983 se počítalo se zřízením školských vzdělávacích středisek (dále jen ŠVS) a zavedením zkušební výuky v NVÚ Rýnovice (strojírenská výroba), Plzeň (obráběč kovů), Příbram (hlubinné dobývání) a Opava (výroba konfekce). Vzniklá ŠVS musela odpovídat platným pedagogicko-hygienickým požadavkům státní správy ve školství.

Dne 1.7.1983 vydalo Ministerstvo školství ČSR rozhodnutí o zařazení středního odborného učiliště do sítě školských zařízení.

Ve školním roce 1989-1990 bylo studium ovlivněno odchody odsouzených v důsledku amnestie. V lednu 1990 zůstalo z původních 237 žáků základních škol jen 58. V učebních oborech z 370 poklesl stav na 120 žáků.

Situace na počátku roku 1990 nebyla nakloněna vzdělávání odsouzených, cílem tohoto období bylo nepřerušit výuku. Změny ve společnosti přinesly sice do vězeňství humanizaci podmínek, ale určitá nekonceptnost a podcenění zavedeného systému přinesly problémy, které se musely později řešit. Situace, kdy převládal nezáměr o vzdělávání, se zanedlouho změnila a v souladu s novou koncepcí vězeňského systému v České republice se podmínky pro vzdělávání odsouzených začaly zlepšovat.

Byly zpracovány koncepční záměry pro oblast vzdělávání odsouzených, které vycházely z evropských vězeňských pravidel.

Hlavní záměry byly:

- Udělit vzdělání stejný statut jako má pracovní činnost
- Realizovat vzdělání ve všech věznicích
- Zřizovat kurzy pro získání nebo rozšíření kvalifikace
- Realizovat vzdělání v rozsahu základní, popřípadě zvláštní školy
- Rozšířit a modernizovat nabídku učebních oborů

Na podzim roku 1992 došlo k přenesení některých kompetencí z ministerstva školství na ministerstvo hospodářství.

Ministr spravedlnosti České republiky v lednu 1994 svým nařízením zřídil střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště a jeho odloučená pracoviště – Školská vzdělávací střediska ve věznicích Opava, Pardubice, Plzeň, Rýnovice, Valdice a Všehrdy. V důsledku novelizace zákona, musela všechna SOU podat žádost o opětovné zařazení

do sítě škol podle nových předpisů. Na základě toho bylo SOU s účinností od 20.6.1996 zařazeno do sítě škol České republiky.

Střední odborné učiliště bylo zřízeno jako jedna škola, která sdružovala tři typy škol:

1. Střední odborné učiliště, kde se vyučovaly učební obory pro odsouzené, kteří úspěšně dokončili základní školu.
2. Učiliště, kde se v učebních oborech vzdělávali odsouzení, kteří základní školu ukončili v nižším než 9. ročníku.
3. Odborné učiliště, kde se v učebních oborech s upravenými osnovami vzdělávali absolventi zvláštních škol.

Další zásadní změny nastaly od 1.9.2006, kdy bylo střední odborné učiliště a odborné učiliště vyřazeno MŠMT z rejstříku škol a školských zařízení ČR a ztratilo tak oprávnění vykonávat činnost školy a zaměstnancům byl podle zákona č. 563/2004 Sb. odebrán statut pedagogických pracovníků.

Nařízením ministra spravedlnosti č. 1/2007 byla dne 30.1.2007 zřízena škola pro osoby ve výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody s názvem Střední odborné učiliště a jako organizační jednotka VSČR a s účinností od 1.3.2007 bylo zapsáno do rejstříku škol. Toto učiliště je výchovně vzdělávací zařízení, které osobám ve výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody poskytuje:

- Přípravu pro výkon povolání a odborných činností v učebních a studijních oborech
- Doplnění základního vzdělání
- Doplnění nebo rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kurzech.

Ředitelství je umístěno v Praze a odloučená střediska SOU, školská vzdělávací střediska jsou zřízena ve věznicích Opava, Pardubice, Plzeň, Rýnovice, Světlá nad Sázavou, Valdice, Všehrady.

4.3.2 Cíle a úkoly SOU VS ČR

Podmínka studia dospělých odsouzených jen formou studia při zaměstnání byla zrušena novelou zákona o výkonu trestu odnětí svobody, což umožňuje organizovat výuku formou denního studia. Také bylo zrušeno omezení stupně možného vzdělání a

jeho formy. Vzdělání se stalo součástí programu zacházení vedle pracovních terapií a různých zájmových aktivit.

Zvláště u mladistvých odsouzených je věnována pozornost jejich vzdělání a přípravě na budoucí povolání:

„Účelem výkonu trestu u mladistvého je především vychovat ho v řádného občana a to též se zřetelem k jeho osobním vlastnostem, k jeho rodinné výchově a k prostředí z něhož vychází. Ve výkonu trestu je nutné řádným pedagogickým vedením zajistit výchovu mladistvého a jeho přípravu na budoucí povolání.“⁹

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody ukládá Vězeňské službě ČR zahrnout do forem zacházení s odsouzenými také vzdělání jako nedílnou součást Programu zacházení s odsouzenými. Toto ustanovení svou činností naplňuje Střední odborné učiliště VS ČR. Důraz je kladen na vzdělávání mladistvých a odsouzených věkem blízkých k mladistvým. Získané vzdělání pak usnadňuje odsouzeným návrat do civilního života.

Výukový program SOU představuje intenzivní působení na odsouzeného v rozsahu více než 25 hodin týdně po dobu deseti měsíců v roce a trvá podle délky učebního oboru dva až tři roky.

SOU přizpívá k naplňování zákona 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody také tím, že zde odsouzený získá výuční list, potvrzení o doplnění základního vzdělání nebo potvrzení o absolvování jiného odborného kurzu. Získané vzdělání pak umožňuje odsouzenému lépe se zapojit do civilního života po propuštění z trestu odnětí svobody.

4.3.3 Školská vzdělávací střediska

SOU VS ČR má svá odloučená pracoviště – školská vzdělávací střediska (dále jen ŠVS) v šesti věznicích.

Školské vzdělávací středisko Plzeň – Bory

ŠVS je zřízeno od roku 1983 a zajišťuje výuku jak odsouzených, tak i obviněných v různých vzdělávacích programech:

⁹ Zákon č. 169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody § 52 odst. 1

- Denní studium mladistvých a dospělých odsouzených ve dvouletém učebním oboru strojírenská výchova
- Studium v odborných kurzech natěrač-lakýrník, dělník v elektronice, kurz v rozsahu doplnění učiva základní školy, kurz němčiny a kurz češtiny pro cizince.

Školské vzdělávací středisko Rýnovice

V roce 1983 bylo zřízeno SOU. Na Rýnovském ŠVS probíhala výuka strojírenských předmětů ve spolupráci s tehdejšími n.p. LIAZ.

Po revoluci v roce 1989 bylo potřeba hledat další cesty a možnosti. I nadále je hlavním programem výuka ve strojírenských oborech, kdy každoročně závěrečnou zkoušku absoluuje 30 – 40 učňů. Úspěšnost se pohybuje kolem 90% a vězni propuštění v průběhu studia mohou dokončit studium dálkově. Kromě toho zde probíhají kurzy na doplnění základního vzdělání a několikrát probíhaly kurzy pro negramotné a pologramotné odsouzené.

Školské vzdělávací středisko Opava

ŠVS bylo zřízeno v Opavě 1.4.1983 na základě zkušeností získaných ze vzdělávání odsouzených mladistvých i odsouzených žen.

Ve školním roce 2006/2007 byli odsouzení mladiství muži a odsouzené ženy zařazeni do těchto forem vzdělání.

- Učební obor elektrotechnická výroba
- Záuční kurz – praktická rodinná škola, dělník v elektrotechnice, zámečnické práce, základy práce na PC.

Školské vzdělávací středisko Světlá nad Sázavou.

ŠVS Světlá nad Sázavou je určeno pro odsouzené ženy zařazené do kategorie dozor a ostraha mladistvé odsouzené. Svou činnost zahájilo ve školním roce 2001/2002.

Probíhají zde kurzy:

S denní výukou

- Základní škola
- Praktická škola

- Záuční kurz výroby konfekce

S nižším rozsahem výuky týdně

- Základy obsluhy PC
- Základy anglického a německého jazyka
- Základy kuchařských prací
- Právní minimum
- Základy gramotnosti

Školské vzdělávací středisko Valdice

Ve ŠVS Valdice byl vytvořen poměrně bohatý program pro odsouzené jako reakce na požadavky osob přicházejících do výkonu trestu, kteří stále častěji projevovali zájem o vyšší vzdělání, než jaké mohla nabídnout vězená služba ČR. Stále častěji se objevovaly požadavky na středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou, proto bylo třeba navázat spolupráci s cizími civilními školskými zařízeními. Bylo připraveno tříleté dálkové studium při zaměstnání obor elektrotechnika a podnikání na Soukromé střední podnikatelské škole v Jičíně. Toto studium bylo zahájeno ve školním roce 2002/2003 a určeno absolventům tříletého učebního oboru, takže tím byla zajištěna návaznost na již organizované vzdělávací aktivity. V témže roce byla zahájena zkušební výuka v přípravném ročníku a v následujícím roce začala výuka v prvním ročníku na Biskupském gymnáziu v Hradci Králové.

Aktuální nabídka vzdělávacích aktivit:

Akreditované kurzy

- Kurz pro doplnění vzdělání poskytovaného základní školou
- Svářečský kurz

Odborné kurzy

- Jazykové kurzy, (AJ, NJ a ČJ pro cizince)
- Výpočetní technika
- Knihař
- Malíř – natěrač
- Přípravné kurzy (základní škola, maturitní studia)

Učební obory

- Obráběč kovů

Maturitní studia

- Ekonomika a podnikání
- Gymnázium

Školské vzdělávací středisko Všehrdy

Vzniklo v roce 1990 a jeho kapacita je 150 žáků denního studia.

Výuka odsouzených, kteří jsou zařazeni do ŠVS, probíhá ve 26 oborech:

12 akreditovaných oborů s celostátní působností

- 6 dvouletých učebních oborů (zedník, zahradník, zámečnický, kuchař, elektrikář, truhlář)
- 4 rekvalifikační kurzy (zedník, zahradník, zámečnický, truhlář)
- Kovářský kurz
- Kurz informačních technologií

14 neakreditovaných oborů studia

- 6 záučních kurzů (souběžných s dvouletými akreditovanými programy)
- 4 záuční kurzy (tepelné zpracování kovů, elektroinstalační práce, malíř-natěrač, výroba rozvaděčů)
- 4 odborné kurzy (kurz reprografických a vazačských prací, kurz německého jazyka, techniky administrativy, kurz výpočetní techniky).

Od 1.1.2008 je ŠVS Všehrdy samostatnou organizační jednotkou v rámci VS ČR.

4.4 Možnosti vysokoškolského vzdělávání ve věznicích

V současné době je převážná část vzdělávacích aktivit v oblasti odborné, kde převažují krátkodobé kurzy. Ze všeobecně vzdělávacích kurzů jsou to zejména kurzy cizích jazyků a kurzy doplňující základní vzdělání. Zájem je také o kurzy právního minima, společenského chování a jazykové kurzy češtiny pro cizince.

Některé aktivity jsou organizovány jako zájmové kroužky, které vedou instruktoři z řad odsouzených pod kontrolou vychovatele nebo speciálního pedagoga.

Odsouzení s vyšším vzděláním neměli dosud příliš velké možnosti zvyšovat svoji kvalifikaci v průběhu výkonu trestu na vysokých školách. Jisté vyhlídky na zlepšení této situace přinesl: **Projekt EPLLA**¹⁰

Celým názvem Engaging of Prisoners in Life-Long Learning Activities – Zapojení vězňů do aktivit celoživotního vzdělávání probíhá v rámci programu EU SOCRATES – GRUNDTVIG, který se zaměřuje ve spolupráci s Vězeňskou službou ČR na celoživotní vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody.

Distanční vzdělávání umožňuje studium bez osobního kontaktu studenta s učitelem, popřípadě umožňuje dobu tohoto kontaktu výrazně zkrátit. Počátkem roku 2001 se na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně (dál jen ESF) zrodila myšlenka využít výhody distančního vzdělávání pro edukaci vězňů. Důvod vyplynul ze zájmu jednoho vězně, který byl umístěn ve věznici v Ostravě a jeho studium nebylo možno uskutečnit v řádném denním nebo kombinovaném studiu. ESF neměla v té době žádné zkušenosti se studiem vězňů a neexistovala žádná spolupráce mezi ESF a Vězeňskou službou ČR.

ESF v té době intenzivně rozvíjela distanční a celoživotní studium a potřebovala množství kritických čtenářů pro posouzení distančních studijních opor. S vězněm došlo k dohodě o určité alternativě studia s tím, že bude bezplatně provádět kritické čtení a posouzení těchto materiálů a místo odměny mu bude umožněno budoucí bezplatné studium na ESF v rámci celoživotního vzdělávání. Spolupráce byla založena na ekvivalenci mezi dobou, kdy bude vykonávat funkci kritického čtenáře, a dobou osvobození od platby školného v případě jeho budoucího distančního studia na ESF. Spolupráce probíhala za oboustranné spokojenosti, ale vězeň z důvodů nevyjasněných podmínek studia na ESF při výkonu trestu a z osobních důvodů v roce 2002/2003 možnosti studia nevyužil.

Zapojením ESF do projektu EPLLA nastal posun v přístupu fakulty k odsouzeným. Tento projekt umožnil výměnu praktických zkušeností a přístupů ke vzdělání vězňů v různých

¹⁰ Zkušenosti z projektu celoživotního vzdělávání vězňů formou distančního vzdělání, (dostupné online URL: <http://www.seznam.cz>)

zemích. Přípravný tým ESF se mohl seznámit s různými systémy vzdělávání vězňů prováděné většinou formou denních nebo večerních kurzů, zpravidla institucionalizovaných do podoby středních škol nebo učilišť v rámci vězení, financovaných z rozpočtů vězeňských služeb nebo ve spolupráci s externími vzdělávacími institucemi. Tyto zkušenosti pak ESF využila k volbě vhodného modelu vzdělávání odsouzených.

Projekt EPLLA patří mezi projekty vzájemné výměny zkušeností v rámci programu GRUNDTVIG. Jeho předmětem je výměna zkušeností mezi šesti evropskými zeměmi v přístupu ke vzdělání vězňů se zřetelem na celoživotní a distanční vzdělávání. Dvouletý projekt byl zahájen v roce 2002 a ukončen v roce 2004. Česká republika je v projektu zastoupena právě ESF MU v Brně. Dalšími partnerskými institucemi jsou: svazek univerzit Notrh East Institute of Further Higher Education (NEI, Severní Irsko), environmentální organizace ARPAT (Itálie), vězení v Prátu (Itálie), Malta University (Malta) a střední škola Escola Secundária Sebastio Esilva (Portugalsko).

Přínosem projektu EPLLA bylo propojení distančního a celoživotního vzdělání a umožnění sdílet a porovnávat různé přístupy ke vzdělávání vězňů.

Podmínkou pro účast odsouzeného na projektu bylo ukončené středoškolské vzdělání a práce po stanovenou dobu jako kritického čtenáře. Důvodem byla snaha ESF vyjít vstříc studentům z řad vězňů. Odpuštění školného se zdálo být v první fázi nereálné a kritické čtení se jevílo jako možnost, jak si mohou studenti z řad odsouzených část školného odpracovat.

V první fázi přišla ESF MU v rámci projektu EPLLA s nabídkou možnosti celoživotního studia pro osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, které je osvobozeno od školného (pro rok 2003/2004 šlo přibližně o 10000,- Kč za semestr) a umožňuje vězni předem se seznámit s budoucí látkou. Projekt vycházel z propustnosti mezi celoživotním studiem (CŽV) na ESF a kombinovaným bakalářským studiem. Dva roky placeného studia na CŽV si odsouzený mohl „odpracovat“ a ve třetím ročníku mohl přejít na klasické kombinované bakalářské studium s možností získat bakalářský titul.

Prvním problémem pro fungování projektu byl malý zájem za strany odsouzených, zapříčiněný zřejmě nedostatkem informací dostupných pro odsouzené. Obrat nastal až na počátku školního roku 2003/2004, kdy byly v Kroměříži předány informační materiály většině ředitelů věznic. Po té se přihlásilo ke studiu 7 odsouzených, což

odpovídalo představám realizačního týmu ESF, neboť projekt byl připravován jako pilotní. V březnu 2004 byl v České televizi odvysílán pořad o životě vězně z Mírova, se kterým ESF připravovala spolupráci. Tento dokument vzbudil další zájem ze strany odsouzených a do projektu se přihlásil i první vězeň - žena.

Po výběru vhodných kandidátů bylo potřeba vyřešit problém prezenční části studia – zkoušek v distančním studiu. Dojíždění zkoušejícího za odsouzenými se ukázalo nereálné. Projektu naštěstí vyšel vstříc ředitel Vazební věznice Brno a mezi ESF a Vězeňskou službou vznikla dohoda, že vězňové-studenti budou na nezbytnou dobu, odpovídající zkouškovému období, transportováni do věznice Brno a po splnění zkoušek zpět do místa výkonu trestu.

Tento způsob výuky by mohl být využit i jinými fakultami Masarykovy univerzity, popřípadě i jinými vysokoškolskými institucemi zabývajícími se distančním a celoživotním vzděláváním. Mohla by se rozšířit nabídka oborů i na jiná odvětví než ekonomie a pomoci tak vězňům se středoškolským vzděláním využít trestu odnětí svobody nejen ke kultivaci vlastního potenciálu, lepšímu a účelnějšímu využití času stráveného ve vězení, ale i k přípravě na budoucí začlenění do společnosti a překonání jejich společenské izolace.

ESF MU Brno nabízí studentům z řad odsouzených dva studijní obory:

- Regionální rozvoj a cestovní ruch

Studenti získávají znalosti makroekonomického pojetí cestovního ruchu, a to z hlediska podnikového, územního a mezinárodního. Absolventi se uplatňují jak v managementu státní správy, tak i v podnikatelské činnosti v oblasti cestovního ruchu.

- Management

Absolventi si osvojují manažerské dovednosti jako je efektivní využívání času, úspěšné vyjednávání s obchodními partnery, vytváření image vůči veřejnosti, efektivní vedení porad, účinné motivování pracovníků, umění jednat s lidmi a rozvíjení všeobecné komunikativní schopnosti. Dále si absolventi osvojují organizačně právní postupy při zřizování, rozdělování nebo slučování podniků, analýzy a projektování systému řízení s využitím počítačové techniky.

Školní rok	Počet přihlášených (souhlas VV Brno)	Počet přijatých	Podmíněně propuštění	Úspěšnost studia
2004/2005	6 (5)	4	2	1 (Bc.)
2005/2006	12 (6)	4	2	0
2006/2007	17 (8)	4	2	2 (Bc.)
2007/2008	27 (8)	6	1	2 (Bc.)
2008/2009	11 (6)	6	3	

Úspěšnost studia¹¹

Ve školním roce 2009/2010 studovalo VV a ÚpVZD Brno 15 odsouzených ESF MU v Brně

- I. Ročník: 6 odsouzených
- II. Ročník 5 odsouzených (z toho jedna žena, která je kmenově zařazena ve Věznici Světlá nad Sázavou a do VV a ÚpVZD Brno je na výuku eskortována)
- III. Ročník 3 odsouzení (z toho 1 na výuku eskortován z Věznice Břeclav)
- IV. Ročník 0
- V. Ročník 1 odsouzený

Výuka je realizována ve dvou speciálně zařízených místnostech – učebnách VV a ÚpVZD Brno na oddělení výkonu trestu, kam docházejí i vyučující. Odsouzení – studenti zde mají k dispozici pět počítačů s nastaveným Intranetem (provoz si hradí ze svých prostředků). Další 4 počítače, které mají studenti k dispozici, jsou bez připojení k Intranetu. Studovnu a počítače mohou používat dle harmonogramu svých studijních potřeb.¹² (Poučení pro studující odsouzené v podmínkách výkonu trestu uvádím v příloze).

Od října 2008 bylo dalšímu odsouzenému umožněno doktorandské studium na Provozně ekonomické fakultě Mendlovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně. Jedná se o odsouzeného v dozoru, který tam dochází na konzultace a zkoušky.

¹¹ Zdroj VV a ÚpVZD Brno

¹² Zdroj, Výroční zpráva VV a ÚpVZD 2009 Brno, dostupné (online) URL: <http://www.vscr.cz>

Další možnost vysokoškolského vzdělání pro odsouzené nabízí vazební věznice Praha – Ruzyně. Ve spolupráci s Katolickou teologickou fakultou Univerzity Karlovy nabízí v akademickém roce 2009 – 2010 studijní program: Úvod do teologických nauk. Náplň tohoto programu je obsahově koncipována na získání základních kompetencí v oblasti katolické teologie a mimo jiné nabízí možnost osobního růstu a smysluplného využití volného času. Z dokladu o vzdělání není patrné, že byl získán ve výkonu trestu. Studium probíhá formou placeného celoživotního vzdělávání, na které po třetím ročníku navazuje jeden rok bezplatného kombinovaného bakalářského studia v oboru teologické nauky.

Nabídka vysokoškolského vzdělání pro odsouzené je vítanou a zajímavou možností, jak doplnit stávající vzdělání v ŠVS. I přes malý počet studentů poskytuje svým absolventům příznivější návrat do civilního života, a tím také odklon od dráhy zločinu. Nejlepší výchovou je vzdělání.

4.5 Další možnosti vzdělání

Z výše uvedeného vyplývá, že věznice není jen místo, kde si odsouzení odpykávají trest odnětí svobody, ale že je to i místo, kde se mohou zamyslet nad svým životem, a ti, kteří chtějí, mohou udělat i něco prospěšného pro svůj další život. Vězeňská služba ČR nabízí širokou škálu možností vzdělání. Jedná se o doplnění základního vzdělání, různé rekvalifikační kurzy včetně certifikace, vyučení v různých oborech, středoškolské vzdělání, ale i možnost studia na vysokých školách. Odsouzení, kteří mají vhodnou motivaci, že nebudou pokračovat v trestné činnosti, ale povedou řádný život, nemusí čas strávený ve věznici jen promarnit. Mohou si vybrat některou z nabízených možností zvýšení kvalifikace a připravit si tak lepší podmínky pro přechod do civilního života po vykonání trestu odnětí svobody.

Přesto mohou nastat, a jistě nastávají, potíže při získávání zaměstnání po příchodu odsouzeného z věznice do civilního života. Získané vysvědčení nebo jiný certifikát dává jen možnost lépe se uplatnit na trhu práce, ale nic nezaručuje. V dnešní době, kdy je práce nedostatek a na každé místo je řada zájemců, dá zaměstnavatel spíše přednost někomu jinému, než tomu, kdo přichází z výkonu trestu. To platí zejména v prestižnějších oborech jako je strojírenství, stavebnictví, nábytkářství a jiné. Zde přichází v úvahu potřeba začít někde jinde, někde, kde není tak velký zájem o volná místa. Může jít o zaměstnání ve sféře lesnictví, zemědělství, zelinářství, zahradnictví, zakládání a údržby sadovnických úprav a údržby městské zeleně. Zaměstnání v těchto oborech buď u obecních a městských úřadů nebo u soukromých firem, které se zabývají touto činností, se jeví snadněji dostupné pro uchazeče o zaměstnání, který přišel z výkonu trestu. I kdyby v takovémto zaměstnání setrval jen po dobu, než by sehnal zaměstnání podle svého vyučení, je i to přínosem. A také je výhodou ta skutečnost, že tento člověk už nepřichází z výkonu trestu, ale přechází z jiného zaměstnání. Sehnat zaměstnání co nejrychleji je pro propuštěného vězně velmi důležité, zejména proto, aby se osamostatnil, získal prostředky na obživu a aby se zase nevrátil na dráhu zločinu, kdy ho finanční a materiální nouze i nadbytek nevyužitého času může přimět k majetkové trestné činnosti. Před nástupem do zaměstnání se všude ptají: „Co umíš, čím nám můžeš být užitečný?“ Na dlouhé zaškolování a zaučování nemá nikdo ani čas ani prostředky, a tak je přijat uchazeč, který už něco umí. Značná část věznic má možnosti pořádat rekvalifikační kurzy s tematikou zahradnictví; vždyť všude jsou travnaté plochy, potřeba výsadby a údržby okrasných dřevin i květinových záhonů. Odsouzení podílející se na jejich údržbě, pouze nemají k těmto činnostem teoretickou průpravu. Některé věznice, jako například Věznice Kuřim, má skleníky a plochy vhodné k obdělávání ve střežené části a další pozemky a fóliovníky v nestřežené části věznice, které tu zůstaly nevyužity po zrušení VPH (vězeňské pomocné hospodářství). Tohoto potenciálu by bylo možné využít, v rámci rekvalifikačních kurzů, na produkci zeleniny pro vlastní kuchyni a ušetřit tím finanční prostředky vynaložené na nákup zeleniny, kterou si věznice může vyprodukovat sama. Pro tuto věznici by bylo ideální pořádat rekvalifikační kurzy s již výše zmíněnou tematikou, a to i přesto, že zde není zřízeno ŠVS. Vlastní návrh osnovy takovéhoho rekvalifikačního kurzu uvádím v příloze.

4.6 Současné vzdělávací aktivity ve Věznici Kuřim

Ve Věznici Kuřim není zřízeno ŠVS a vzdělávání odsouzených zde probíhá formou volnočasových aktivit v podobě zájmových kroužků, vedených zaměstnanci oddělení výkonu trestu. Tyto aktivity můžeme rozdělit do několika oblastí.

- Oblast jazyková – český jazyk, italština, němčina
- Oblast ekonomiky a výpočetní techniky – základy počítačové gramotnosti, výpočetní technika, základy práce na PC, ekonomika
- Oblast přírodopisná a zeměpisná – zeměpisný kroužek, myslivecký kroužek, kynologický kroužek, dokumentárně-přírodopisný kroužek, akvaristika, přírodovědný kroužek
- Oblast samoobslužná – samoobslužné činnosti, vaření, zpracování potravin, pracovní výchova
- Oblast společenská – společenská výchova, historicko-náboženský kroužek, výtvarné techniky, etika a etiketa, kroužek všeobecných znalostí.

I takovéto formy vzdělávání jsou pro odsouzené přínosem. Rozšíří si tak obzor znalostí upotřebitelných v praktickém životě, a zužitkují tak čas strávený ve věznici pro vlastní obohacení znalostmi a dovednostmi, které pak mohou využít po návratu do civilního života.

4.7 Speciální pedagog

Ve věznicích, kde není zřízeno ŠVS, je garantem vzdělávání odsouzených speciální pedagog. Jeho základní činností je provádění komplexní speciálně-pedagogické diagnostiky, samostatná aplikace etopedických, psychopedických a dalších diagnostických postupů a metodik stimulace, edukace, reedukace, kompenzace a poskytování specializované péče.

Jeho pracovní náplní je zejména:

- Zpracovává písemnou dokumentaci o péči poskytované odsouzeným a o aktivitách programů zacházení, které vede. Dokumentaci ukládá a zachází s ní v souladu s právním předpisem o ochraně osobních údajů.

- Je odborným zaměstnancem oddělení, které garantuje u svěřených odsouzených odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní diferenciaci.
- Metodicky usměrňuje výkon práce vychovatelů a pedagogů volného času.
- Odpovídá ve spolupráci s ostatními odbornými zaměstnanci za úroveň odborného zacházení s jednotlivými odsouzenými v návaznosti na jejich komplexní zprávu.
- Je odborným poradcem ředitele věznice v oblasti pedagogických aspektů výkonu trestu, a to z hlediska všech zúčastněných (odsouzených i zaměstnanců).
- Je přímo podřízen vedoucímu výkonu trestu.
- Provádí pedagogickou diagnostiku a zpracovává pedagogické posouzení v rámci komplexní zprávy.
- Zpracovává v rámci měsíčního (týdenního) plánu přehled jednotlivých aktivit programu zacházení.
- Vede osobně nejméně jednu průběžnou aktivitu programu zacházení výchovných nebo vzdělávacích aktivit.
- Podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání a rekvalifikace, zabezpečuje všeobecné a odborné vzdělávání odsouzených v případě, že ve věznici není zřízeno ŠVS.
- Je odborným garantem skladby knihovního fondu a výběru dalších médií z hlediska vhodnosti specifiky programu zacházení a účelu výkonu trestu.
- Realizuje svěřenou kázeňskou pravomoc, podílí se na návrhu k rozhodování o udělení přerušování výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti odsouzených na akcích mimo věznici.

4.8 Dílčí závěr

Vzdělávání ve věznicích má u nás dlouhou tradici, která vznikla zejména od doby, kdy se na výkon trestu přestalo pohlížet jen jako na formu odplaty, ale spíš jako na nástroj nápravy pachatele. V minulém režimu, kdy odsouzení sloužili jako levná pracovní síla, byla snaha o vzdělávání odsouzených determinována spíše zájmem a potřebou o

kvalitnější výrobu. V současné době VSČR nabízí širokou škálu možností vzdělání od základního až po vysokoškolské. Rezervy lze najít ještě ve věznicích, kde nejsou zřízena ŠVS, zejména pro ty z řad odsouzených, kteří nechtějí čas jim vyměřený ve věznici jen promarnit, ale využít ho pro svoji lepší budoucnost.

II.

Praktická část

5. Metodologie a cíle výzkumné sondy

Ve své výzkumné sondě se snažím zmapovat spokojenost odsouzených s trávením času jim vyměřeného ve věznici, a z toho vyplývající zájem pracovat nebo dále se vzdělávat, pro vytváření vhodných podmínek pro resocializační programy v oblasti vzdělávání odsouzených. Tímto navazuji na teoretickou část, která se zabývá problematikou uplatňování rozumové výchovy v penitenciaristice. Kvantitativní orientací výzkumné sondy chci potvrdit nebo vyvrátit stanovené hypotézy.

Cílem výzkumné sondy je zjistit názor náhodně vybraných odsouzených na možnost pracovat či vzdělávat se při výkonu trestu, a využít tak čas vyměřený jim ve věznici.

5.1 Stanovené hypotézy

Hypotéza č. 1:

Více jak polovina odsouzených není spokojena s využitím času stráveného ve věznici.

Hypotéza č. 2

Více jak 2/3 odsouzených má zájem pracovat.

Hypotéza č. 3

Více jak polovina odsouzených se chce při výkonu trestu dál vzdělávat.

Hypotéza č. 4

Více jak polovina odsouzených má zájem účastnit se nějakého rekvalifikačního kurzu.

Hypotéza č. 5

Více jak 1/10 odsouzených má zájem o rekvalifikaci v oboru zahradník.

5.2 Výzkumný vzorek

Pro zjištění zájmu odsouzených o smysluplnější využití času jim vyměřeného ve věznici pomocí vzdělání jsem použil vzorek 20 odsouzených. Tento vzorek byl vybrán náhodně a nebyla stanovena žádná kritéria pro jeho výběr. Jediné společné je umístění respondentů ve věznici Kuřim. Složení odsouzených v jiných věznicích je obdobné, proto považuji tento vzorek za dostatečně reprezentativní.

5.3 Metoda sběru výzkumných dat

Pro realizaci výzkumu, který se zabývá zájmem odsouzených o vzdělávání v době výkonu trestu, jsem použil výzkumnou statistickou metodu **dotazník**, tedy písemnou formu zjišťování údajů. Odsouzení odpovídali na jednoduché otázky

s uzavřenou odpovědí ano/ne. Abych získal co nejpravdivější odpovědi a nevzbudil nedůvěru odsouzených, bylo dotazování anonymní a dobrovolné.

5.4 Konstrukce dotazníku

Aby bylo potvrzení nebo vyvrácení dané hypotézy věrohodné, byly otázky konstruovány co nejjednodušeji.

Respondenti byli tázáni:

- Jestli jsou spokojeni s využitím času vyměřeného jim ve věznici
- Zda by chtěli pracovat
- Jestli by se chtěli vzdělávat při výkonu trestu
- Jestli by měli zájem se zúčastnit nějakého rekvalifikačního kurzu
- Zda by v rámci takového kurzu měli zájem o obor zahradník

Výzkum proběhl ve Věznici Kuřim v období červen – červenec 2010.

6. Analýza a výsledky výzkumných dat

Výsledky výzkumných dat a jejich analýza je prováděna s cílem ověření stanovených hypotéz. Výzkumný vzorek není rozdělený podle věkových kategorií, protože při rekvalifikaci dospělých není tento údaj podstatný.

6.1 Názor odsouzených na využití času stráveného ve výkonu trestu

Hypotéza č. 1

Více jak polovina odsouzených není spokojena s využitím času stráveného ve věznici.

graf 1: názor odsouzených na využití času stráveného ve věznici

Spokojenost s využitím času stráveného ve věznici vyjádřilo 6 respondentů, tj. 30% ze zkoumaného vzorku. Těch, kteří by tento čas chtěli využít lépe, je 14, tj. 70%.

6.2 Zájem odsouzených pracovat

Hypotéza č. 2

Více jak 2/3 odsouzených má zájem pracovat.

graf 2: zájem odsouzených o práci při výkonu trestu

Zájem o práci ve výkonu trestu vyjádřilo 18 odsouzených, tj. 90% ze zkoumaného vzorku a 2, tj. 10%, pracovat nechtějí.

6.3 Zájem odsouzených vzdělávat se

Hypotéza č. 3

Více jak polovina odsouzených se chce při výkonu trestu dál vzdělávat.

graf 3: zájem odsouzených o vzdělávání při výkonu trestu.

Zájem o další vzdělávání ve výkonu trestu projevilo 10 respondentů, tj. 50 %, a stejná část tuto možnost odmítla.

6.4 Zájem odsouzených o rekvalifikační kurz

Hypotéza č. 4

Více jak polovina odsouzených má zájem účastnit se nějakého rekvalifikačního kurzu.

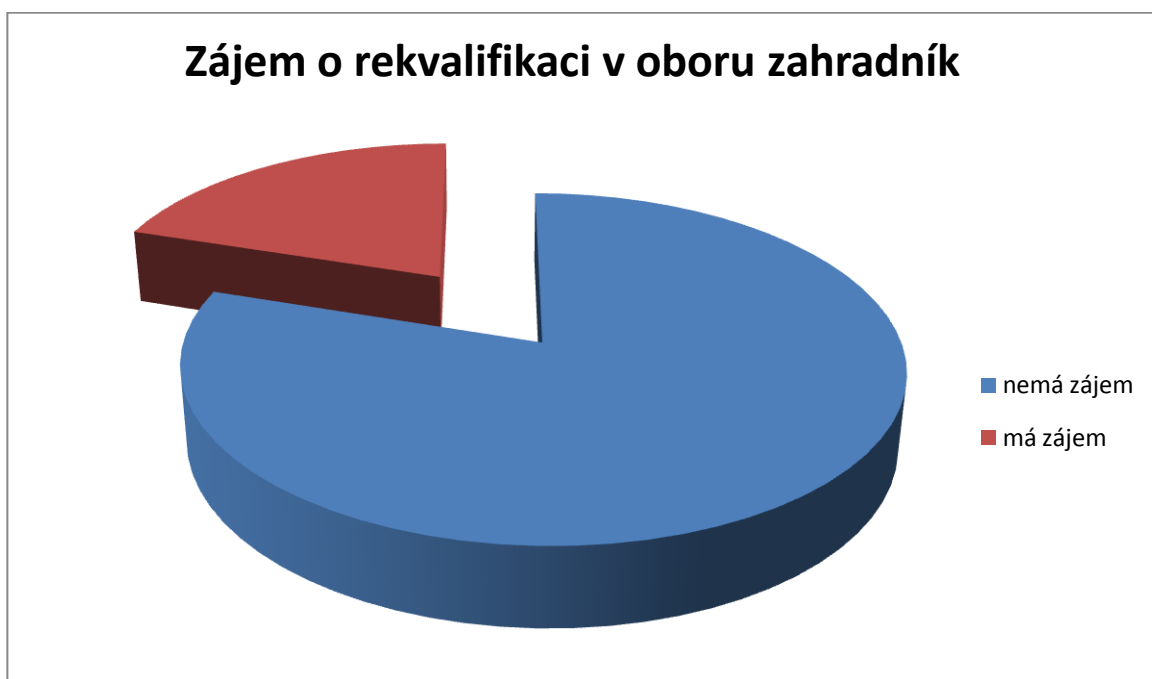
graf 4: zájem odsouzených účastnit se nějakého rekvalifikačního kurzu

Zájem zvýšit si kvalifikaci pomocí rekvalifikačního kurzu projevilo 11 odsouzených, tj. 55 % ze sledovaného vzorku. Tuto možnost odmítlo 9 odsouzených, tj. 45 %.

6.5 Zájem o rekvalifikaci v oboru zahradník

Hypotéza č. 5

Více jak 1/10 odsouzených má zájem o rekvalifikaci v oboru zahradník.

graf 5: zájem odsouzených o rekvalifikaci v oboru zahradník

Zájem o rekvalifikaci v oboru zahradník projevili 4 respondenti, tj. 20 % ze zkoumaného vzorku. Nezájem o tento obor projevilo 16 odsouzených, tj. 80 %.

6.6 Vyhodnocení hypotéz

Výzkum provedený ve Věznici Kuřim přinesl tyto výsledky:

Hypotéza č. 1: *Více jak polovina odsouzených není spokojena s využitím času stráveného ve věznici.* Výsledky ukázaly, že většina odsouzených (70 %) by přivítala smysluplnější trávení času stráveného ve výkonu trestu. Těch, kterým to vyhovuje, je 30 %. Tím se potvrdila hypotéza č. 1.

Hypotéza č. 2: *Více jak 2/3 odsouzených má zájem pracovat.* Tento údaj je jen orientační, ale prokázal, že o práci při výkonu trestu je značný zájem. Práci by přivítalo 90 % odsouzených, tj. 18 ze zkoumaného vzorku. Tím se potvrdila hypotéza č. 2.

Hypotéza č. 3: *Více jak polovina odsouzených se chce při výkonu trestu dále vzdělávat.* V tomto případě se vyjádřila polovina, tj. 50%, že o další vzdělání má zájem, a druhá polovina že zájem nemá, čímž se hypotéza č. 3 nepotvrdila.

Hypotéza č. 4: *Více jak polovina odsouzených má zájem účastnit se nějakého rekvalifikačního kurzu.* Zde bylo dosaženo těsné většiny. 11 respondentů, tj. 55% se vyjádřilo, že by si rádi doplnili vzdělání v nějakém rekvalifikačním kurzu. Tím se potvrdila hypotéza č. 4.

Hypotéza č. 5: *Více jak 1/10 odsouzených má zájem o rekvalifikaci v oboru zahradník.* Zájem o rekvalifikaci v oboru zahradník projevilo 20% respondentů, a tím se potvrdila hypotéza č. 5.

7. Rozhovor s odsouzeným

Pro dokreslení situace jsem provedl rozhovor s odsouzeným ve Věznici Kuřim. Pro odbourání případných psychických zábran jsem volil formu polostandardizovaného rozhovoru na téma vzdělávání ve výkonu trestu.

Tento odsouzený má nedokončenou střední zdravotní školu a přivítal by možnost dalšího vzdělávání i ve formě rekvalifikačního kurzu. Možnosti vzdělávání ve stávající věznici považuje za nedostatečné a uvádí, že nejméně polovina odsouzených, které zná, by měla zájem se ve výkonu trestu vzdělávat. Dále uvádí, že je důležité sehnat zaměstnání co nejdříve po propuštění z výkonu trestu, jinak to svádí k opětovné trestné činnosti. Nejlépe je, když má člověk co nejdříve konkrétní režim, kde je práce i odpočinek a samozřejmě i zajištění po stránce finanční. Zaměstnání nemusí být hned takové, které by si přál, ale pro začátek postačí cokoli. Tedy začít hledat v oblastech, jako jsou třeba zahradnické firmy, údržby městské zeleně, pomocné práce v kuchyni aj., kde se dá zaměstnání najít snadněji. Člověk pak nepřichází do nového zaměstnání z věznice, ale už přechází z jiného zaměstnání.

8. Dílčí závěr

Tento rozhovor prakticky potvrdil výsledky výzkumu formou dotazníku. Uspokojit zájem odsouzených o vzdělávání v plném rozsahu je nereálné, ale i ve Věznici Kuřim určité možnosti jsou.

K pořádání rekvalifikačních kurzů je třeba mít zajištění jak po stránce materiální, tedy vybavené místo k provádění praktického výcviku (toto je specifické pro každou věznici), tak po stránce personální, tedy instruktora vzdělaného v oblasti odborné i pedagogické. Věznice Kuřim poskytuje materiální podmínky pro rekvalifikační kurzy v oblasti zahradnické, kde by bylo možné využít skleníků a pozemky ve střežené i nestřežené části věznice. V úvahu by přicházel i rekvalifikační kurz v oboru kuchař, protože každá věznice provozuje kuchyni.

Závěr

Pobyt ve věznici člověka vždycky nějak poznamená. Je to velká změna prostředí, než v jakém žil doposud, je to vlastně svět ve světě, kde platí přísná pravidla a řád. Nachází se zde spousta nových lidí s podobným osudem, kteří na sebe navzájem působí a ovlivňují tak utváření svých charakterových vlastností. Pro některé je pobyt ve věznici poučením, ale jsou zde i takoví, kteří to berou jako způsob života. Proto je tu důležitá role vychovatele a pedagoga, kteří jsou s odsouzenými v každodenním styku. Přípravou vhodného programu zacházení a působením vlastní síly osobnosti mohou v tomto směru kladně ovlivnit osobnost delikventa.

Nejlepší výchovou je vzdělání, které rozšiřuje obzory člověka, kdy teprve s přibývajícými vědomostmi zjišťuje, jak málo toho ví, což vede ke skromnosti a uvážlivosti. Ideálním stavem by bylo, kdyby věznice fungovaly jako vzdělávací zařízení, kde by vzdělávání ve všech směrech bylo povinné. Alespoň by se tak zužitkovala ta spousta promarněného času, který odsouzeným plyne ve výkonu trestu, a mnozí by dostali z výkonu trestu skutečný strach.

Účelem vzdělávání ve výkonu trestu je přispět k lepšímu začlenění odsouzeného zpátky do společnosti. Spousta lidí by zůstalo pologramotnými, nebo se nikdy nevyučili žádnému oboru, nebo nezískali maturitní vysvědčení či vysokoškolský diplom, nebýt paradoxně toho, že se dostali do vězení. Tím vzdělávání ve výkonu trestu významně přispívá k úrovni vzdělanosti v rámci republiky, a je prokázáno, že investice do vzdělání se vrací celé společnosti. Proto by bylo dobré zřídit ŠVS ve všech věznicích. Zájem o vzdělávání i ve věznici, kde ŠVS zřízeno není, je prokázán v praktické části této práce.

V situaci, kdy není dostatek pracovních příležitostí ani v civilním sektoru a jsou kladeny stále větší požadavky na vzdělání, se vyplnění jinak promarněného času studiem jeví jako nejlepší řešení jak pro odsouzené, tak i pro společnost. Nabyté vědomosti a dovednosti pak odsouzený zúročí po návratu do civilního života, kdy se lépe uplatní na trhu práce. Také už jen ta skutečnost, že při cílevědomé činnosti, jakou učení bezesporu je, člověk nepřivykne zahálčivému životu složenému většinou z her a zábavných činností, je pro odsouzeného přínosem. Říká se, že zvyk je „železná košile“, která člověka svazuje a nutí ho žít v „kolejích“, které už má - jak se říká - vyjetý. Proto je potřebné upevňovat ty návyky, které člověka posouvají dál, jako je třeba vzdělávání.

V této práci jsem se snažil předložit koncepci vzdělávání v rámci Vězeňské služby České republiky, včetně historie a hlavně současného pojetí této problematiky. Ukázat, jaké jsou možnosti vzdělávání ve věznicích a jak jsou v praxi uplatňovány, tedy jak je plněn zákonem stanovený úkol.

V praktické části jsem se zaměřil na samotné odsouzené, jaký mají zájem na účelnějším využití času stráveného ve věznicích, jaký pohled mají na využití tohoto času k sebevzdělávání. Cílem výzkumu bylo potvrdit nebo vyvrátit stanovené hypotézy, které se týkaly postoje odsouzených k dalšímu vzdělávání. Výsledky ukázaly, že je o další vzdělávání zájem i ve věznicích, kde není zřízeno ŠVS. Tyto výsledky nás nutí k zamyšlení, jak lépe provádět resocializační činnost v oblasti vzdělávání a plnit tak zákonem stanovený požadavek, a to s ohledem na zájem odsouzených především v neinstitutivním vzdělávání, tedy mimo ŠVS. Tím přispějeme, aby se odsouzení po návratu z výkonu trestu lépe uplatnili na trhu práce a zamezilo se recidivě zejména u majetkové trestné činnosti, což pomůže, aby tito lidé lépe obstáli v naší demokratické společnosti.

Resume

Bakalářská práce pojednává o vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Zabývá se vzdělávacím systémem VSČR včetně jejího historického vývoje a poukazuje na další možnosti vzdělávání pro vězněné osoby. Dále poukazuje na význam vzdělání pro resocializaci odsouzených a vlivu prostředí působícího na dotváření charakterových vlastností vězněných osob.

Úvodní část je zaměřena na účel a funkci výkonu trestu odnětí svobody. V této části je poukázáno na právní a penitenciární hledisko a rozdíly mezi jednotlivými pojetími trestu. Druhá část velmi stručně popisuje zásady zacházení s odsouzenými a okrajově se dotýká tvorby Programu zacházení, jehož součástí je i vzdělávání. Třetí část je věnována výchově, vzdělání a vlivu prostředí v obecné rovině a možnému působení těchto faktorů na psychiku člověka, v našem případě odsouzeného. Čtvrtá část se zabývá vzděláváním odsouzených. Popisuje historický vývoj, současný stav a uvádí další možnost vzdělávání odsouzených. V poslední části jsou shrnuty názory odsouzených na využití času stráveného ve věznici a jejich zájem o vzdělávání ve výkonu trestu.

V jednotlivých kapitolách jsem se snažil přiblížit problematiku výkonu trestu v návaznosti na vzdělávání odsouzených. Sám jsem ve věznici pracoval a tento časový odstup mi umožňuje vidět celou situaci, jak se říká, z nadhledu. V závěrečné části jsem se ještě jednou zamyslel nad významem vzdělávání pro vězněné osoby a možnostmi jaké VSČR v této oblasti ještě má.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce se zabývá problematikou vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Snahou bylo nahlédnout do této problematiky a přinést obraz o tom, jaké možnosti vzdělání vězeňská služba ČR odsouzeným nabízí, a nastínit i další možnosti vzdělání, které lze využít i ve věznicích, kde není zřízeno ŠVS.

Práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické.

V teoretické části jsem se zabýval účelem a funkcí výkonu trestu a Programem zacházení. Dále jsem se zaměřil na popis vývoje vzdělávacího systému VSČR.

V praktické části jsem pomocí výzkumné sondy ověřoval stanovené hypotézy, které měl výzkum buď potvrdit, nebo vyvrátit. Z výsledků výzkumu je patrné, že značná část odsouzených má zájem se dále ve výkonu trestu vzdělávat.

Klíčová slova

Odsouzený, penitenciární, program zacházení, resocializace, výkon trestu, trest, vzdělávání, školská vzdělávací střediska, Střední odborné učiliště, vězení

Annotation

The bachelor thesis deals with the problems of education of convicts in the term of imprisonment. The main was to demonstrate the options which can be offered to the convicts by the prison system in the Czech Republic and outline further education possibilities which can be utilized also in prisons where ŠVS is not established.

The thesis consists of two parts – theoretical and practical.

In the theoretical part I dealt with the purpose and the function of the term of punishment as well as the Programme of treatment. Next, I concentrated on the description of the process of education within the Prison Management in the Czech Republic.

In the practical part I used research probes to verify given hypotheses which were to be either confirmed or disproved by the research. The research results show that a considerable percentage of the convicts are interested in being further educated while in the term of imprisonment.

Key words

The prisoner, penitentiary, the program of treatment, the social rehabilitation, the execution of imprisonment, punishment, education, school educational centres, Vocational Training centre, prison

Seznam literatury:

Sochůrek, J.: Kapitoly z penologie I. díl: Úvod do teorie trestu a trestání. Liberec: TU, 2007

Sochůrek, J.: Kapitoly z penologie II. díl: Teorie a praxe zacházení s odsouzenými. Liberec: TU, 2007

Sochůrek, J.: Kapitoly z penologie III. díl: Negativní jevy ve vězení. Liberec: TU, 2007

Uhlík, J. F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. Století. Praha: Vězeňská služba ČR, 1997.

Průcha, J.: Moderní pedagogika. 2. vydání. Praha: Portál, 2002

Špičák, J.: Prostředí z pohledu sociální pedagogiky. Olomouc: PdF, UP, 1993

Jůzl, M. – Olejníček, A.: Penologie, IMS Brno 2004

Váňa, M.: Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště Vězeňské služby ČR, 1983 – 1998. Praha: Vězeňská služba ČR, 1998

Horynová a kol.: Základy zahradnické výroby. SZN, 1971

Hronský Štefan,: Odborný výcvik. Bratislava: Západoslovenské tlačiarne, 1981

Seriálové publikace:

Kafková, A. Vězeňská konference v roce 1931 v Praze. Časopis Historická penologie 1/2007

Horák, P. Analýza vzdělávání odsouzených ve Středním odborném učilišti VSČR. Časopis České vězeňství 2006, roč. 14, č. 2.

Havlíčková, M. Připravuje se nová koncepce rozvoje českého vězeňství. Časopis České vězeňství 2004, č.1.

Elektronické zdroje:

Střední odborné učiliště, Učiliště a Odborné učiliště Vězeňské služby České republiky(online) URL: <http://www.vscr.cz>

Zkušenosti z projektu celoživotního vzdělávání vězňů formou distančního vzdělávání (online) URL: <http://www.seznam.cz>

Výroční zpráva VVaÚpVZD Brno 2009 (online) URL: <http://www.vscr.cz>

Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 (online) URL: <http://www.vscr.cz>

Evropská vězeňská pravidla. Příloha časopisu České vězeňství 1/2006 URL: <http://www.vscr.cz>

Vězeňská služba České republiky (online) URL: <http://www.vscr.cz>

Ostatní zdroje:

Zákon č. 140/1961 Sb. *Trestní zákon*

Zákon č. 169/1999 Sb. *Zákon o výkonu trestu odnětí svobody*

Příloha 1.

Údržba sadovnických úprav

Výsadby okrasných dřevin

Okrasné dřeviny v sadovnických úpravách vysazujeme buď do skupin, nebo soliterně (osamoceně). Můžeme je také seskupovat do alejí, živých plotů a stěn. Základem parkových úprav jsou skupiny, které můžeme různě uspořádat a dělit. Dřeviny dovezené ze školky buď ihned vysadíme, nebo založíme do stinného místa. Rostliny, které nestačíme vysadit na podzim, pečlivě založíme, ochráníme kořeny před namrznutím a zabezpečíme proti okusu.

Hloubení jam pro výsadbu

Pro keře volíme velikost jámy 50 x 50 x 50 cm, u stromů 70 x 70 x 60 cm. U dřevin s kořenovým balem hloubíme jámy dvakrát větší, než je průměr balu. Hloubka výsadby u větších dřevin by měla odpovídat hloubce, jaká byla vysazena ve školce. Hlouběji vysadíme očkované růže, štěpované šeříky, velkokvěté plaménky a dřevité pivoňky.

Jehličnany a některé stále zelené a mělce kořenící listnáče hlubší výsadbu nesnášejí.

Vlastní výsadbu provádíme do připravené jámy, do ní postavíme zemní kořenový bal, který uvolníme, po zasazení bal zasypeme ornici, dokola sešlapeme a důkladně zavlažíme. Povrch půdy u vysazené rostliny pokryjeme nástylkou, tím zabráníme vysychání půdy, růstu plevelů a tvoření škraloupu. Vyšší dřeviny je nutno řádně upevnit proti vyvracení šikmo zatlučeným kůlem. V době sucha je nutný postřik celé rostliny.

Ošetření jehličnanů a stále zelených listnáčů

Řez jehličnanů provádíme jen zcela výjimečně u druhů, které řez snášejí (zerav, jalovec, tis, kleč, zakrslé smrky). Řezem dosáhneme lepšího rozvětvení, tvaru i většího zahuštění.

Běžně odstraňujeme suché a nalomené nebo jinak poškozené větve. Křivé a nevhodně rostoucí větve usměrníme vyvázáním k opoře. Nově vysazené jehličnany nebo stále zelené keře stíníme proti zimnímu slunci stínovkami nebo chvojím. Větší vrstvy sněhu z nich také setřásáme, aby nedošlo k narušení tvaru nebo zlomení větví. Sloupové tvary chráníme před rozkvetím stažením motouzem.

Ošetření opadavých listnáčů

Pravidelně odstraňujeme suché dřevo, nevyzrálé, namrzlé a silně poškozené. Ve druhém roce po výsadbě pouze zakracujeme výhony. V dalších letech odstraňujeme větve rostoucí do koruny nebo ty, které korunu zahušťují. Při průklestu také odstraníme všechny výhony z podnože a kmene, včetně kořenových odkopků.

U některých keřů (šeřík, pěnišník) odřezáváme odkvetlá květenství buď ihned po odkvětu, nebo v době vegetačního klidu. Krátce po odkvětu řežeme i dřeviny, které kvetou na loňském dřevě (zlatice, čilimník, kdoulovec).

Zmlazovací řez provádíme v době vegetačního klidu, keře kvetoucí na jaře až po odkvětu. Je to radikální řez, kterým všechny staré větve seřízneme až u země (tavolník) nebo na krátký čípek 20 – 30 cm od země.

Ošetřování keřových skupin

Během vegetace kypříme a odplevelujeme půdu pod křovinami. Na podzim skupiny mělce obryjeme a zapravíme do půdy spadlé listí.

Výsadby a ošetření růží

Záhonové růže vysazujeme pokud možno na jaře na vzdálenost 50 – 80 cm. Kořeny mírně zakrátíme a nadzemní část zastříhneme na 3 – 5 pupenů. Vysazujeme tak hluboko, aby místo očkování bylo 3 – 5 cm pod zemí. Vysokokmenné růže vysazujeme na vzdálenost 1 m od sebe, kmen přivazujeme ke kůlu sahajícímu až do koruny.

Ošetřujeme kypřením půdy, odplevelováním, v létě i závlahou, přihnojujeme kompostem, fosforečnými a draselnými hnojivy. Na podzim kořeny růží ochráníme před namrznutím nakopčením, popřípadě zakrýváme vrstvou listí. Stromkové růže ochráníme proti namrznutí tak, že korunu ohneme do vyhloubené jamky, přikolíkujeme a zasypeme zemí. Můžeme také obalit papírem. Na jaře, ihned po odkrytí, provádíme řez. Odstraníme suché, slabé a chorobné výhony, včetně suchých čípků. Jednotlivé výhony zakracujeme na 2 – 3 pupeny u slabě rostoucích, 5 – 6 u silně rostoucích.

Použití květin v sadovnických úpravách

Květiny jsou důležitým oživením a zpestřením sadovnických úprav. Květinová výzdoba je bohatší, ale také nákladnější a pracnější na údržbu. Proto větší množství květin v úpravách volíme pouze u lázeňských, soukromých a nemocničních parků nebo v okolí

významných budov. Květiny používané v sadových úpravách rozdělujeme na letničky, dvouletky, trvalky a dekorativní rostliny v nádobách.

Zakládání a ošetřování trávníků

Trávníky jsou kromě stromů a keřů nejdůležitější složkou sadovnických úprav. Nejlépe zdokonalují a zdůrazňují krásu dřevin, květin a budov. Největší význam mají v nově založených sadových úpravách, protože stromům a keřům trvá poměrně dlouho, než dorostou a začnou plnit svůj účel. Trávníky jsou dlouhodobé porosty a jejich hodnota záleží na životních podmínkách, způsobu založení a ošetřování v průběhu vegetace.

Podle estetického uplatnění, založení a způsobu údržby rozdělujeme trávníky na nízké, středně vysoké a parkové louky.

Nízké trávníky – kobercové – kosíme na 4 – 7 cm a jsou nákladné na založení a údržbu. Použití je vhodné k významným budovám, na travnaté cesty, hřiště, výstaviště, ke květinovým záhonům apod.

Středně vysoké trávníky – v sadových úpravách jsou nejčastěji používané, výška kolem 10 cm, kosení jednou za 14 dní.

Parkové louky – jsou zakládány v odlehlých místech sadových úprav a v krajinářských úpravách. Kosí se 2 – 3 x do roka jako louky pro produkci sena.

K založení je nutno nejdříve připravit vhodnou travní směs v závislosti na uvažovaném typu trávníku.

Založení trávníku výsevem – na podzim půdu zryjeme do hloubky 20 cm, na jaře urovnáme smykáním, vláčením, popřípadě uhrabáním. Výsev provádíme na jaře od poloviny dubna do konce května, nebo na podzim od srpna až do poloviny září. To proto, abychom měli dostatečné množství vláhy v půdě pro dobré klíčení trávníku. Při podzimním setí je nutno trávník ještě jedenkrát pokosit. Semeno vyséváme speciálními stroji nebo ručně podle velikosti plochy. Ručně semeno vyséváme rozhozem, počítá se 20 – 30 g osiva na 1 metr čtvereční. Do půdy zapravíme semeno po rozhození kovovými hrábkami, kterými semeno do půdy zasekáme. Po zapravení osiva povrch lehce zatlačíme hladkým válečkem, na malých plochách nášlapnými deskami nebo lopatou. Semeno vyklíčí v příznivých podmínkách do dvou týdnů. Klíčící semena nesmějí zaschnout, stejně tak i mladý trávník, proto v suchém období pravidelně zaléváme.

Údržba trávníku – trávník sekáme podle potřeby jednotlivých druhů trávníků speciálními sekačkami, které současně pokosenou trávu z místa odstraní. Se sekáním mladého trávníku začneme po dosažení výšky 10 cm. Zplevelení trávníku zamezíme

častým kosením nebo selektivními herbicidy (bofix). Aby byl trávník svěže zelený, je nutno jej zavlažovat, hlavně po každém kosení a v době sucha. Během vegetace trávník přihnojujeme dusíkatými a draselnými hnojivy, která rozhodíme při závlaze. Na podzim trávník vyhrabeme. Při výskytu mechu povápníme. Staré a zaplevelené trávníky na podzim zryjeme a na jeře založíme nový; je to méně náročné i pracné, než údržba nekvalitního a zapleveleného trávníku.

Náhrada trávníků – místa ve stínu, na písčítých půdách, kde nelze zaset a vypěstovat travnatý porost, osázíme náhradou trávníků. Jsou to rostliny, které vytvářejí souvislou zelenou plochu. Do stínu jsou vhodné: skalník, brslen, zběhovec plazivý, brčál, konvalinka, břechtan. Na slunné svahy: janovec, jalovec chvojka, skalník, rozchodník, mochny aj.

Příloha č. 2

POUČENÍ PRO STUDUJÍCÍ ODSOUZENÉ V PODMÍNKÁCH VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Vězeňská služba České republiky

Vazební věznice a Ústav pro výkon zabezpečovací detence Brno

Poučení pro studující odsouzené v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody ve VVaÚpVZD Brno

I. Povinnosti studujících odsouzených

Odsouzení zařazení do studijního programu jsou povinni dodržovat základní povinnosti vyplývající ze Zákona o VTOS č. 169/1999 Sb., Vyhlášky č. 345/1999 Sb. a vnitřního řádu oddělení výkonu trestu odnětí svobody s ostrahou a dozorem.

Odsouzení jsou povinni plnit zvolený program zacházení, a především povinnosti vyplývající z jejich pracovního zařazení.

Odsouzení, kteří byli přijati ke studiu na VŠ, budou studovat v době svého osobního volna bez nároku na pracovní nebo režimové úlevy.

II. Zásady užívání studovny

1. Studovna bude využívána odsouzenými podle schváleného časového harmonogramu (viz tiskopis ve studovně).

2. Umístění, příchod a odchod ze studovny zajistí v pracovní dny vychovatel oddělení D, C2, popř. dozorce II. třídy. V ostatní dny službu konající IDS.
3. V prostoru studovny se budou zdržovat výhradně odsouzení studující VŠ.
4. V prostoru studovny budou odsouzení udržovat kázeň a náležitý pořádek.
5. Všechny podněty a žádosti k zabezpečení studia budou odsouzení předávat vychovateli.
6. Během samostudia budou odsouzení průběžně kontrolováni dozorcem II. třídy a službu konajícím vychovatelem.

III. Zásady užívání studovny

1. Odsouzení budou využívat vybavení studovny, svěřenou výpočetní techniku a INTRANET výhradně jen ke studijním účelům.
2. Ostatní činnosti a jakákoliv manipulace s výpočetní technikou a nainstalovaným softwarem (zejména instalace software, mazání nainstalovaného software, měnit nebo jakýmkoliv způsobem zasahovat do souborů uložených v PC, rozebírání počítačové skříně, zasahování do komponentů nebo jejich odpojování apod.) k jiným účelům než studijním jsou přísně zakázány.
3. Odsouzený se zavazuje používat zapůjčené předměty pouze způsobem určeným výrobcem a popsaným v uživatelské příručce.
4. Odsouzený je povinen chránit zapůjčené předměty před poškozením.
5. V případě poškození výpočetní techniky, jiných zapůjčených předmětů a knih se odsouzený zavazuje uhradit cenu zapůjčených předmětů rovnající se ceně obdobných předmětů v době poškození nebo odcizení (s přihlédnutím k opotřebení a užívání předmětu).

IV.

1. V případě porušení zásad uvedených v tomto poučení bude toto posuzováno jako porušení kázně a řešeno v intencích platné právní úpravy.
2. Toto poučení se zakládá do spisu odsouzeného.

V Brně dne:

Jméno a příjmení odsouzeného:

Základní číslo odsouzeného:

.....

podpis odsouzeného

